

Zánik Úřadu pro pravěk (*Amt für Vorgeschichte*). Kapitola z dějin Státního archeologického ústavu

Miloš Hlava

MÍSTO ÚVODU...

Když v létě 1939 vznikl v Liberci po předchozích několikaměsíčních přípravách Úřad pro pravěk (*Amt für Vorgeschichte*), jenž měl v části bývalého československého pohraničí scelené v nově vytvořenou Říšskou župu Sudety (*Reichsgau Sudetenland*) zavést principy archeologické památkové péče podle modelu osvědčeného v několika zemích Německé říše, jeho tvůrci zajisté netušili, že mu bude vyměřeno pouze necelých šest let života. První měsíce jeho existence se totiž nesly ve znamení čínorodého (a úspěšného) budování. Již během jediného roku se podařilo položit funkční základy centrálně řízené záchrany archeologických památek a ochrany archeologických nalezišť – vznikla pravidla-standardy pro archeologické výzkumy, byla vytvořena síť spolupracovníků v jednotlivých regionech (tzv. okresních konzervátorů pro pravěk – *Kreispfleger für Vorgeschichte*) a byly stanoveny závazné úřední postupy, mezi něž patřilo např. neprodlené informování ústředí o jakékoliv provedené terénní akci či zpracování nálezné zprávy z každého výzkumu. A přestože Německá říše byla od září 1939 ve válečném stavu, po vítězném *západním tažení* a kapitulaci Francie v červnu 1940 byla víra v brzké *konečné vítězství* (a tudíž v návrat mírových časů) neobyčejně silná. Pokračování války s Velkou Británií bylo v poklidném zázemí, dosud nezasaženém válečnou realitou, považováno jen za drobnou nepříjemnost a komplikaci, která se brzy vyřeší. Postupně se rozrůstající a eskalující válečné dění však během dalších dvou let učinilo konec dějím na brzký návrat k předválečným poměrům – a výrazně poznamenalo také slibné počátky profesionalizace archeologie v Říšské župě Sudety, jež byly položeny v letech 1939 a 1940. Nejpozději od poloviny roku 1943 bylo zřejmé, že vítězný konec války je v nedohlednu. A od léta 1944 nastalo již jen bezmocné čekání na zázrak, nemilosrdně ukončené na jaře 1945.

V české archeologické literatuře byla Úřadu pro pravěk doposud věnována jen velmi malá pozornost – k dispozici jsou prakticky pouze stručné nástiny dějin jeho počátečního období, jež ovšem tvoří součást studií odlišného, resp. širšího tematického zaměření (*Blažek 2000*, 138–140, 151–152; *Sklenář 2011*, 53–54, obr. 46), a obecná charakteristika této instituce (*Blažek 2008*). Zveřejněna byla také úřední nařízení Úřadu pro pravěk z let 1939–1943, jež vytvářela obecný rámec pro archeologickou památkovou péči na území Říšské župy Sudety (*Blažek – Lainová 2001*). Dosud publikované informace ostatně do jisté míry odrážejí výše nastíněný vývoj – zatímco první dva až tři roky jeho existence v literatuře vcelku (byť velmi slabě) rezonují, znalosti o jeho dalších osudech jsou značně útržkovité. Společným rysem veškerých nepočtených zmínek o Úřadu pro pravěk v druhé polovině válečných let je představa o úpadku, resp. silném omezení jeho činnosti v souvislosti s povoláním (mužských) zaměstnanců do *wehrmachtu* (srv. typicky *Blažek 2000*, 149 – v roce 1943 byla činnost Úřadu pro pravěk „již zcela paralyzována odchodem mužské části odborných zaměstnanců do zbraně“). Skutečnost však byla přece jen poněkud odlišná a uvedený pohled je spíše plodem nedostatku dochovaných/nalezených pramenů, resp. téměř naprosté absence relevantních ročníků odborných prehistorických časopisů s příslušnými výročními zprávami jednotlivých institucí v letech 1943/1944–1945. Úřad pro pravěk byl ve skutečnosti značně aktivní až do jara 1945, byť těžiště jeho činnosti se postupně proměňovalo, avšak spíše v souvislosti s hrozícím leteckým bombardováním (zhmotněným od jara 1944 v realitu) a blížící se východní frontou (a z toho vyplývajícím nebezpečím, jež hrozilo kulturním institucím, resp. jejich sbírkovým fondům). Mužský personál (včetně odborných sil) byl totiž zčásti nahrazen ženami, a to v míře, které např. národnostně česká archeologie dosáhla teprve několik let po skončení II. světové války.

Ženy (některé dokonce s řádným univerzitním vzděláním), jež působily v prehistorii na území někdejší Říšské župy Sudety, jsou dnes již v české archeologické komunitě takřka zcela zapomenuty, a proto zmiňme alespoň některá jména. Úřadem pro pravěk prošly např. Josefina Schubert-Kollmannová (mj. absolventka Německé univerzity v Praze, studium prehistorie dokončila v roce 1936), Anna-Marie

Obr. 1. Anna-Marie Hoßnerová při výzkumu v Lanškrouně v roce 1940
(archiv AÚ AV ČR Praha)

Hoßnerová (obr. 1; v Úřadu pro pravěk pracovala jako fotografka a dokumentátorka, během válečných let začala studovat prehistorii na univerzitě v Lipsku), Paula Starková (studovala prehistorii v Praze a Vratislavi), Roswitha Gieseckeová, Helene Ritterová (absolventka univerzity v Lipsku, studium prehistorie dokončila v roce 1944) či Ilse Hiemeschová, ve východní části Říšské župy Sudety na území tzv. vládního obvodu Opava (*Regierungsbezirk Toppau*) jeho zájmy zastupovala od roku 1943 Gertrud Raschkeová. A mezi zaměstnankyněmi muzeí (a spolupracovnicemi Úřadu pro pravěk), jež se podílely na archeologické činnosti v regionech jako okresní konzervátorky

pro pravěk, byly od počátku dvě ženy – Hermine David-Mayová z muzea v Duchcově a Mizzi Manethová z muzea v Uničově. Později k nim přibýly např. Dora Stössel-Völckersová na Teplicku (absolventka univerzity v Berlíně, studium dějin umění a prehistorie završila v roce 1941), Anna Gnirsová na Loketsku či již zmíněná Helene Ritterová na Litoměřicku.

Obdobně skrovné jako informace o druhé polovině válečných let jsou také znalosti o poválečném konci Úřadu pro pravěk. V dosavadní literatuře se o okolnostech, jež doprovázely jeho zánik, nedozvíme takřka vůbec nic (srv. pouze pamětníky Turek 2007, 822–823), snad jen s výjimkou zmínek o jeho archivu (Spurný 1975, 153, 154, pozn. 11; Blažek 2008, 436; Sklenář 2011, 57). A právě poválečný osud (resp. způsob zániku) této instituce tvoří námět tohoto článku, jakkoliv zcela stranou nemohou zůstat ani předchozí léta. Přestože Úřad pro pravěk v květnu 1945 unikl zkáze a převzetí jeho teplického centra do správy Státního archeologického ústavu v prvních mírových týdnech proběhlo rychle a hladce, dochované dobové prameny prokazují, že se později vyskytly také komplikace. Ostatně poválečné pohraničí Československa představovalo ještě několik měsíců po květnu 1945 území nejistoty, na němž mnohdy platilo právo silnějšího.¹

ÚŘAD PRO PRAVĚK V ŘÍŠSKÉ ŽUPĚ SUDETY (1939–1945)

Přestože Úřad pro pravěk byl jako instituce právně konstituován teprve v létě 1939, vytvářen byl fakticky již od počátku tohoto roku. Výnosem říšského ministra vědy, výchovy a vzdělávání ze dne 5. ledna 1939 byl organizováním archeologické památkové péče v Sudetské župě² pověřen Hermann Schroller, profesionální říšskoněmecký prehistorik ze Zemského muzea v Hannoveru a v třicátých letech 20. století jedna z hlavních postav dolnosaské archeologie (Bodenbach 2005). Do funkce byl uveden o deset dnů později Konradem Henleinem, říšským komisařem pro sudetoněmecká území (Schroller 1940, 15). Henleinovým výnosem ze dne 23. ledna 1939 byla v jeho štábu zřízena skupina I K 6, do níž byl zařazen také Schroller – šlo o zárodek nejen pozdějšího Úřadu pro pravěk, ale také Památkového úřadu (*Amt für Denkmalpflege*). Schroller byl jmenován zemským konzervátorem pro terénní památky

¹ Použité zkratky: archiv AÚ AV ČR Praha – archiv Archeologického ústavu Akademie věd České republiky, Praha, v. v. i.; archiv AÚ MZM Brno – archiv Archeologického ústavu Moravského zemského muzea Brno; Archiv UK – Archiv Univerzity Karlovy; MÚA AV ČR, AAV – Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., Archiv Akademie věd; NA – Národní archiv; inv. č. – inventární číslo. Pravopis dobových textů (především interpunkce) byl upraven jen v nezbytných případech.

² Striktně vzato byl termín Říšská župa Sudety (*Reichsgau Sudetenland*) použit poprvé teprve v zákoně o členění sudetoněmeckých území z 25. března 1939, který nabyl účinnosti 15. dubna 1939 (srv. např. Kural – Radvanovský a kol. 2002, 92–93; Zimmermann 2001, 122–123). Do té doby se používal termín Sudetská župa (*Sudetengau*).

(*Landespfleger für Bodentaltertümer*). V rámci snahy konstituovat Říšskou župu Sudety jako vzorovou župu nacionálně socialistického Německa, v níž mělo dojít k dokonalému provázání státu a strany pomocí paralelního systému úřadů a funkcí podle představ nacionálně socialistických právních teoretiků, se Schroller stal již záhy župním pověřencem pro pravěk župního školícího vedoucího NSDAP (*Gaubeauftragte für Vorgeschichte beim Gauschulungsleiter der NSDAP*) a v červnu 1939 byl ustanoven vedoucím Župního pracovního společenství pro pravěk sudetské župy NSDAP (*Leiter der Gauarbeitsgemeinschaft für Vorgeschichte des Sudetengaus der NSDAP*), v němž se rozplynula bývalá Německá společnost pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Československu (*Deutsche Gesellschaft für Vor- und Frühgeschichte in der Tschechoslowakei*; srv. Schroller 1940, 18). V jeho osobě se tudíž sloučila nejvyšší úřední i stranická funkce v prehistorii na území Říšské župy Sudety, zároveň se tím předešlo (resp. bylo zamezeno) konfliktům mezi správními a stranickými orgány, obecně velmi typickým pro nacionálně socialistické Německo.³

Z profesního hlediska na území Říšské župy Sudety rozšířilo svoji působnost Východoněmecké pracovní společenství (*Ostdeutsche Arbeitsgemeinschaft*), součást Říšského svazu pro německý pravěk. Základní strukturu tohoto svazu však představovaly jednotlivé země – a Schroller se stal také příslušným zemským vedoucím (*Landesleiter*).

Schrollerovým prvořadým úkolem v jeho novém působišti bylo vytvoření funkčního systému archeologické památkové péče, a to v intencích již zmíněného Henleinova výnosu z 23. ledna 1939 – v prehistorii patřilo mezi stanovené hlavní úkoly mj. založení nálezového archivu, v němž by byly shromážděny informace o veškerých archeologických nálezech z území Říšské župy Sudety, Schrollerovi bylo přisouzeno právo provádět systematické terénní výzkumy a dohled nad veškerými archeologickými sbírkami (Schroller 1939–40, 6–8; *týž* 1940, 16–17). Při konstituování nové instituce patrně dostal volnou ruku, postupoval ovšem podle vzoru osvědčeného v některých zemích Německé říše. Základní principy archeologické památkové péče – s vymezením povinností a postupů při provádění archeologických výzkumů – Schroller vytvořil již v květnu 1939 a oběžníkem byla informována všechna muzea, jež měla být páteří plánované struktury (Blažek – Lainová 2001, 7–9 – Dokument 1). Bez svolení zemského konzervátora pro terénní památky bylo nyní možné provádět pouze záchranné terénní akce, ovšem Schroller musel být o jejich uskutečnění informován do 24 hodin. Byla také stanovena elementární pravidla pro zpracování nálezové zprávy z výzkumu.

Již na jaře 1939 byli vytipováni potenciální spolupracovníci z jednotlivých regionů Říšské župy Sudety, aktivní v prehistorii; pod záštitou Říšského úřadu pro pravěk NSDAP (*Reichsamt für Vorgeschichte der NSDAP*) a Župního vzdělávacího úřadu sudetské župy (*Gauschulungsamt des Sudetengaus*) byl pro ně v červnu 1939 uspořádán v Žatci týdenní vzdělávací kurz (*obr. 2; Anonymus 1939; srv. Schroller 1939–40, 8; týž 1940, 17 s nesprávným datováním do května 1939*).⁴

³ Nebylo bez významu, že sudetská župa NSDAP zahrnovala po březnu 1939 také část území Protektorátu Čechy a Morava. Schroller tudíž z titulu svých stranických funkcí mohl potenciálně zasahovat do dění v protektorátní archeologii. Právě odtud podle mého soudu pramenila jeho snaha vstoupit do zákulisních jednání o obsazení uvolněného místa vedoucího Pravěkého semináře na Německé univerzitě v Praze na jaře 1939 (Hlava 2017, 21). A právě v tomto kontextu je zjevné, že postavení Lothara Zotze v protektorátní archeologii let 1939–1941 (tj. do příchodu Camilly Streitové do Prahy) nebylo neotřesitelné. V širších souvislostech lze např. Zotzův zásah proti knize Ivana Borkovského o tzv. pražském typu (Borkovský 1940) považovat za okolnostmi vynucený krok – ostatně na jistou (primární?) roli stranických strážců světonázorové čistoty v této záležitosti ukazuje fakt, že Zotzova (a von Richthofenova) antispisku (Zotz – von Richthofen 1940) se po jeho vydání chopila *Parteiamtliche Prüfungskommission zum Schutze des N. S. Schrifttums* a požádala o recenzi Hermanna Schrollera, tj. nejvyššího stranického představitele v prehistorii na příslušném území (Hlava 2017, 27–28). Bez důležitosti není ani fakt, že Schroller byl jedním z přívrženců (a čelných funkcionářů) Říšského svazu pro německý pravěk (*Reichsbund für Deutsche Vorgeschichte*), zatímco Zotz přišel do Prahy jako spojenec konkurenční „bádatelské“ organizace SS Dědictví předků (*Ahnenerbe*).

⁴ Unikátní pohled do zákulisí umožňují v tomto případě dojmy a informace zaznamenané v soukromém dopisu Mizzi Manethové z moravského Uničova, jež se vzdělávacího kurzu v Žatci zúčastnila. Zřetelně z nich vysvítá cílená snaha organizátorů o vytvoření jednolitého společenství za pomoci kolektivních rituálů: „*Doch jetzt muß ich kurz über den Sonderlehrgang für Vorgeschichte und germanische Frühgeschichte, veranstaltet vom Gauschulungsamt des Sudetengaus unter Leitung des Reichsamtes für Vorgeschichte der NSDAP in Saaz, berichten. Ich wurde mit einem Einberufungsbefehl, bei Nichtbefolgung strenge Strafen, dorthin beordert. Nach 18stündiger Bahnfahrt Glatz, Görlitz, Dresden, kam ich endlich in Saaz an, dort wurden wir in einer gewissen tschech. Schule im Lager untergebracht. Ich war in einem Zimmer mit einer Duxerin zusammen. 58 Herren und wir 2 Weiber haben an diesem Lehrgang teilgenommen. Morgens um ½ 6 h war Wecken & die SA. Nachher Morgenturnen, an dem sich aber nur die Herren beteiligen mußten, wir konnten im Hofe spazieren gehen. Nachher gabs ein ausgiebiges Frühstück mit Kaffee, Buttersemmeln & Marmelade. Um ½ 9 h mußten wir zum ‚Flaggenheißung‘ antreten, bitte in Reih und Glied am linken Flügel. Stillgestanden, ‚rührteuch‘ usw., alles mußten wir mitmachen. Wir wurden auch dabei geknüpft. Nachher haben die Vorträge begonnen, die bis 1 h gedauert haben. Gemeinsam wurde zum Mittagessen marschiert und am Nachmittag waren wieder Vorträge, die bis 8 h gedauert haben, oder Abend mußte auch immer gemeinschaftlich verbracht werden. Die Vorträge wurden durch den Gauschulungsleiter Seiboth eröffnet. Der Liebling aller Teilnehmer war dr. Werner Hülle aus Berlin, der über*

Obr. 2. Účastníci školicího kurzu pro pravěk, uspořádaného v červnu 1939 v Žatci (archiv AÚ AV ČR Praha)

V intencích Henleinova lednového výnosu byly již na jaře 1939 položeny rovněž základy nálezového archivu budoucího Úřadu pro pravěk. Kromě postupného scelení informací z muzejních a soukromých sbírek z prostoru sudetské župy bylo nutné získat také patřičné údaje z muzeí a dalších institucí v Protektorátu Čechy a Morava. Již v polovině června 1939 byla v této souvislosti vyslána do Prahy Josefine Schubert-Kollmannová. Její úkol byl zformulován jednoznačně: „Zweck der Abordnung war die aus dem Sudetengau stammende, aber in Innerböhmen aufbewahrten vorgeschichtlichen Funde in ihrer Gesamtheit zu erfassen und sie in einem Katalog für das Fund-

archiv des Landesamtes für Bodendenkmalpflege im Sudetengau zu verzeichnen.“ Nejprve se zaměřila na nálezový archiv Státního archeologického ústavu: „Die Arbeit wurde durch die meist sehr ungenauen Ortsangaben erschwert, sodass es nötig war, durch Vergleich von Literatur und Ortsverzeichnissen mangelhafte Aufzeichnungen zu vervollständigen, bezw. richtig zu stellen. Diese Arbeit konnte in den täglichen Amtsstunden von 8 – ½ 3 Uhr vorgenommen werden. Um weitere fehlerlose Angaben zu erlangen, sah ich in den Nachmittagsstunden die in den hiesigen Büchereien vorhandene tschechische Literatur ein und konnte dadurch viele nachlässige und sogar falsche Angaben, wie sie der tschechische Katalog enthielt, verbessern. Auf diese Weise gelang es zunächst eine fehlerlose Zusammenfassung aller jener Funde aus dem Sudetengau zu gewinnen, soweit sie in der Literatur verzeichnet und vom tschechischen archäol. Institut erfasst worden sind. ... Das Ergebnis meiner zweimonatlichen Tätigkeit in Prag war zunächst ein, durch die frühe Abberufung vorläufig unvollendetes, von mir nach Gemeinden, Kreisen und Regierungsbezirken geordnetes Verzeichnis, welches unserem Amte einen Überblick über die Verteilung der Fundstellen und Kulturen im Sudetengau gewährte, ohne auf die einzelnen Gegenstände näher einzugehen. Das Archiv des Staatlichen arch. Institutes in Prag zu excerptieren, wie es ursprünglich geplant war, erübrigt sich, da die Berichte fast alle in doppelter Ausfertigung vorhanden sind und unserem Amte, soweit sie für den Sudetengau in Frage kommen, überwiesen werden. Es handelt sich um genauere Fundberichte einiger in dem vorher erwähnten Katalog aufgezählten Gegenstände.“ Na přelomu září a srpna 1939 ve své práci pokračovala, přesunula se ovšem do Národního muzea: „Nach den mir zur Verfügung gestellten Inventarverzeichnissen des Nationalmuseums konnte ich die dort geführten Gegenstände, soweit sie für meine Arbeit in Frage kommen, herauschreiben, um sie dann in oft langwieriger Arbeit aus den Lagerräumen herauszusuchen und zu identifizieren. Um die Sicherheit zu haben, dass die Inventare auch vollständig sind, habe ich die alten Sitzungsberichte des Ausschusses des damaligen königlichen Museums, den bis zum Jahre 1863 reichenden Hlavatý-Katalog und das alte Píč-Verzeichnis durchgesehen und mit dem Museumsinventar verglichen. Auch hier begegnete ich wieder unvollständigen Ortsangaben. ... Da es kein Standortsverzeichnis im Museum über diese älteren Dinge gibt, konnte ich einige der verzeichneten Gegenstände trotz vielen Suchens nicht finden und musste eine Liste ‚Unauffindbaren‘ anlegen, von der ich schon einiges streichen konnte, da sie beim Suchen zu-

ein außerordentlich reiches Wissen verfügt und trotzdem so bescheiden, fast schüchtern ist. Zur Einführung hielt er den Vortrag ‚Deutsche Vorgeschichte als Grundlage nationalsozialistischer Weltanschauung‘. Und so folgte Vortrag auf Vortrag, vom Sonntag, den 18. bis Freitag, den 23. Am Donnerstag besuchten wir die Fundstellen bei Saaz. Bei einem Straßenbau waren Latènegruben angeschnitten, aus denen ganze Gefäße herauskamen. Dann gingen wir zu einer Sandgrube, in der auch angeschnittene Kulturgruben und Pfostenlöchern zu sehen waren. Auf einem freien Felde stand ein über 2 m hoher, aufrechter Stein, der von uns auch bestaunt wurde. In einem Wald wurde schon früher einmal ein Grabhügel aufgemacht, in dem sich aber außer großen Steinen gar nichts befand. Dr. Schroller ließ Fachleute darüber urteilen, ob die Steine dort bodenständig oder dorthin gebracht wurden, zu einem Ergebnis ist es nicht gekommen. Bei einem Bacheübergang bin ich gefallen und habe mir 2 tüchtige Löcher in das Knie gehaut, die heute noch eitern. Außer den erwähnten Fundstellen besuchten wir noch 2 Wallanlagen, die aber nicht so schön wie unsere waren.“ (dopis M. Manethové K. Schirmeisenovi, 6. července 1939; archiv AÚ MZM Brno, konfiskáty K. Schirmeisena).

fällig gefunden werden.“ (Tätigkeitsbericht vom 15. 6. 1939 bis 31. XII. 1939 – opis; NA, fond Státní památkový úřad, karton 686). Za pouhých deset dnů (od 23. září do 1. října 1939) však mohla jen stěží celou sbírku revidovat. Proto se do Prahy vypravila ještě v první polovině roku 1940: „Mit der archivmäßigen Aufnahme der Funde aus dem Sudetengau konnte ich regelmäßig fortfahren und in der angegebenen Zeit von den dem Nationalmuseum abgegebenen Funden 700 aus verschiedenen Orten aufnehmen, außerdem noch etwa 108 aus der angekauften Sammlung Lábek (die aus Westböhmen stammt), aus der Buchtela Sammlung 96 und das meiste aus der Benesch-Sammlung Saaz, welche noch etwa 2000 Inventarnummern aus dem Sudetengau enthält. Bisher wurden 815 Stück schon aufgenommen, sie stammen aus den reichen Kreisen: Saaz, Kaaden, Komotau. Da Benesch, als er seine Sammlung in das Museum verkaufte, nur einen handgeschriebenen deutschen Katalog mitgab, wurden die Gegenstände bei der Neuinventarisierung nicht genau auf die Fundangaben und Zusammenhänge hin überprüft, was zum Teil auch auf dem Mangel an Deutsch-Kenntnis des betreffenden Beamten beruht. Meine Aufgabe ist es nun, jeden der Gegenstände mit den Eintragungen beider Kataloge zu vergleichen um die Zusammenhänge und Ortsangaben richtig zu erhalten. Die Arbeit wird noch dadurch ausserordentlich erschwert, dass von tschechischer Seite kein Standortsverzeichnis angelegt worden ist, welches mir das so zeitraubende Suchen der einzelnen inventarisierten Funde ersparen würde.“ (Tätigkeitsbericht vom 31. XII. 1939 – 15. VI. 1940; NA, fond Státní památkový úřad, karton 686).⁵

Výrazné změny zasáhly prehistorické sbírky, uložené dosud buď v muzeích, nebo u prehistoriků-sběratelů. Muzejní spolky (tj. soukromé korporace), jež zpravidla zajišťovaly chod muzeí a byly jejich vlastníky-zřizovateli, se musely (stejně jako veškeré další spolky, fondy a nadace) podrobit rozhodnutí komisaře pro zastavení organizací v sudetoněmeckém území (*Stillhaltekommissar für Organisationen im sudetendeutschen Gebiet*), jímž byl již 14. října 1938 jmenován Albert Hoffmann. Jeho obecným úkolem bylo podřídit pestrý spolkový život sudetských Němců poměrům, jež panovaly v nacionálně socialistickém Německu. Ostatně obdobným posláním byl pověřen o několik měsíců dříve na území bývalého Rakouska po jeho připojení k Říši. Jeho pravomoci byly rozsáhlé – mohl rozpustit jakoukoliv organizaci, změnit její název a status, podřídit ji říšskoněmecké organizaci či svazu apod. Proti jeho rozhodnutí, jež nemusel nijak zdůvodnit, nebylo odvolání (obecně srv. např. *Zimmermann 2001*, 139–145; *Osterloh 2010*, 207–215). U muzejních spolků spočíval upřednostněný trend Hoffmannova rozhodování v jejich zachování a začlenění do říšského Svazu německých vlastivědných muzeí (*Verband der deutschen Heimatmuseen*), resp. do jeho nově vytvořené Svazové župy Sudety (*Gauverband Sudetenland*) se sídlem v Opavě. Zároveň ale měla být od muzejních spolků oddělena muzea, jež měla být převedena pod pravomoc obecní samosprávy. V logice nacionálně socialistické ideologie náležely muzejní sbírky lidu, národu, nikoliv soukromým korporacím. Obdobným způsobem byl zdůvodněn požadavek na uložení soukromých sbírek vlastněných jednotlivci do muzeí – praxe se ovšem v tomto případě od teoretických představ přece jen často lišila a postup proti majitelům soukromých sbírek byl poměrně benevolentní. Omezil se především na jejich kartotékovou evidenci a apely směřované k vlastníkům, aby své sbírky muzeím darovali či prodali. Zato poměrně striktně bylo uplatňováno nařízení, jež zakazovalo existující soukromé sbírky rozšiřovat o nové přírůstky.

Dne 1. srpna 1939 byla skupina I K 6 převzata kulturním oddělením župní samosprávy a vznikly z ní dvě instituce – Úřad pro pravěk v čele s Hermannem Schrollerem a Památkový úřad v čele s Rudolfem Hönigschmidem, památkářským nestorem z doby Rakousko-Uherska a meziválečného Československa. Schrollerovým zástupcem se stal Josef Glott, učitel v Českých Zlatnících s (pre)historickým vzděláním, který se podílel již na přípravách vzniku nové instituce.⁶ Dvěma dalšími odbornými silami se stali již zmíněná Josefina Schubert-Kollmannová a Joachim Hoffmann (*Schroller 1939–40*, 8). Sídlo Úřadu pro pravěk bylo na počátku roku 1940 přeneseno do Teplic-Šanova, kde navázalo na weinzierlovskou tradici teplického prehistorického centra z přelomu 19. a 20. století.

Působnost Úřadu pro pravěk zahrnovala celé území Říšské župy Sudety, ovšem její východní část (administrativně spojená v tzv. vládním obvodu Opava a navíc prostorově oddělená od západních částí bývalého českého pohraničí) stála přece jen stranou Schrollerovy pozornosti, byť ji zprvu nezanedbával. Např. v červnu 1939 se zúčastnil shromáždění Slezského starožitnického spolku (*Schlesisches Altertums-*

⁵ Činnost Josefina Schubert-Kollmannové v Praze se neomezila na pouhé sbírání informací a údajů. Konkrétním plodem její badatelské práce, jež navazovala na shromáždění archivních dat, byl článek o eneolitickém pohřbu ze Žatce ze sbírky Národního muzea (*Schubert 1939–40*).

⁶ Josef Glott studoval na Německé univerzitě v Praze v době, kdy zde ještě nebyl konstituován Pravěký seminář (k okolnostem jeho komplikovaného ustavení srv. *Blažek 2006*). Diplomovou práci s prehistorickým námětem (*Handel und Verkehr Böhmens in den ersten 4 Jahrhunderten nach Chr.*) obhájil v roce 1928 – jejím vedoucím byl Wilhelm Wostry, oponentem Samuel Steinherz (*Výborná – Havránek – Kučera 1965*, 68).

Obr. 3. Výzkum v Brníčku u Uničova v létě 1940 – vlevo Mizzi Manethová, druhý zleva Hermann Schroller (archiv AÚ AV ČR Praha)

verein) v Šumperku,⁷ v červenci 1939 vykonal inspekční cestu do muzeí v Novém Jičíně a Uničově (Kalábková – Hlava – Šlězár 2015, 47–48), v létě 1940 se podílel spolu s Anna-Marií Hoßnerovou na výzkumu v Brníčku u Uničova (obr. 3; Kalábková – Hlava – Šlězár 2015, obr. na str. 79) apod. Ovšem již v průběhu roku 1939 pověřil dozorem nad terénními výzkumy ve východní části sudetské župy Hanse Freisinga, prehistorika z nově zřízeného pravěkého oddělení Říšského župního muzea v Opavě (*Reichsgaumuseum Troppau*; Schroller 1939–40, 20).⁸ Na přelomu jara a léta 1940 byl ale Freising povolán do wehrmachtu. Vzápětí ovšem nabídl Schrollerovi své služby Georg Raschke, tehdy ředitel Zemského úřadu pro pravěk Horního Slezska (*Landesamt für Vorgeschichte Oberschlesiens*) v Ratiboří, pověřený navíc po skončení *polského tažení* archeologickou památkovou péčí také v okolí Opole a Katovic, připojených k Německu. Přestože Schroller na počátku července 1940 souhlasil (Raschke 1941, 14), Raschkeho pověření k provádění výzkumů ve východní části Říšské župy Sudety bylo zprvu jen neformální, třebaže bylo bez zpochybnění respektováno. K oficiálnímu úřednímu posvěcení došlo teprve na podzim 1942 – Raschke byl 10. listopadu 1942 pověřen „für den gesamten Verkehr des Amtes für Vorgeschichte mit den Behörden, den Kreispflegern und Parteien des Reg. Bez. Troppau“, a to po dobu Schrollerovy vojenské služby (dopis V. Hiemesche Památkovému úřadu Říšské župy Sudety, 10. listopadu 1942; NA, fond Státní památková správa, karton 686). Raschkeho motivace rozhodně nebyla nezištná, od počátku mu šlo totiž zjevně především o rozšíření sféry vlivu. Nyní se pod jeho kontrolu dostala archeologie v celé východní části Říšské župy Sudety. Paradoxně zde tudíž v rozporu s původními záměry tvůrců Úřadu pro pravěk z roku 1939 získal vliv prehistorik z jiného území, byť formálně měl být zaštitěn Říšským župním muzeem v Opavě. Georg Raschke se ovšem z nově nabytých pravomocí dlouho netešil – na jaře 1943 byl také on povolán do wehrmachtu a roli zástupce Úřadu pro pravěk ve východní části sudetské župy převzala až do konce války jeho žena Gertrud.

V průběhu roku 1940 došlo ke jmenování okresních konzervátorů pro pravěk, a to s platností na tři roky (*Anonymus 1939–40*). Každý z nových spolupracovníků Úřadu pro pravěk obdržel kromě legitimace také patřičné písemné instrukce, jež byl povinen dodržovat (Blažek – Lainová 2001, 17–18 – Dokument 7).⁹ Prakticky nikdo z nich neměl řádné univerzitní vzdělání v prehistorii. I z tohoto důvodu pro ně byla plánována vzdělávací setkání, v praxi se ale uskutečnila pouze dvě v průběhu roku 1941 – v únoru (*Anonymus 1941* s nesprávným datováním do března 1941; Blažek – Lainová 2001, 23–24 – Dokument 11)

V průběhu roku 1940 došlo ke jmenování okresních konzervátorů pro pravěk, a to s platností na tři roky (*Anonymus 1939–40*). Každý z nových spolupracovníků Úřadu pro pravěk obdržel kromě legitimace také patřičné písemné instrukce, jež byl povinen dodržovat (Blažek – Lainová 2001, 17–18 – Dokument 7).⁹ Prakticky nikdo z nich neměl řádné univerzitní vzdělání v prehistorii. I z tohoto důvodu pro ně byla plánována vzdělávací setkání, v praxi se ale uskutečnila pouze dvě v průběhu roku 1941 – v únoru (*Anonymus 1941* s nesprávným datováním do března 1941; Blažek – Lainová 2001, 23–24 – Dokument 11)

⁷ Jeho účast dokládá zmínka v jednom z dopisů Mizzi Manethové adresovaných Karlu Schirmeisenovi („Am Sonntag war eine Wanderversammlung des Schles. Altertumsvereines in Schönberg. Dr. Jahn sprach über die Vorgeschichte in den Ostsudeten, die ganze vorgesch. Ausstellung bestand in den Lichtbildern, die ich mitgenommen hatte, dr. Schroller war auch dort.“; dopis M. Manethové K. Schirmeisenovi, 14. června 1939; archiv AÚ MZM Brno, konfiskáty K. Schirmeisena).

⁸ Pověření vyplývá také z Freisingovy informace: „Während früher das Arbeitsgebiet die 5 Kreise des ehemaligen mährischen Schlesiens umfaßte, betreut die Abteilung heute die 16 Kreise des Regierungsbezirkes Troppau.“ (Freising 1940, 22).

⁹ Oznámení o zamýšleném pověření byla rozesílána v květnu 1940 (Blažek – Lainová 2001, 11 – Dokument 3 v případě Josefa Kerna; srv. též informace z dopisu Mizzi Manethové: „Von Dr. Schroller habe ich ein Schreiben erhalten, daß ich zum Kreispfleger für Vorgeschichte für den ganzen Kreis Sternberg hier eingesetzt werden soll.“; dopis M. Manethové K. Schirmeisenovi, 12. května 1940; archiv AÚ MZM Brno, konfiskáty K. Schirmeisena), jmenování však zřejmě proběhlo se zpětnou platností od března 1940. Když v roce 1943 vypršelo tříleté funkční období, psala zmíněná Mizzi Manethová: „Als Kreispflegerin habe ich eine Legitimation vom Gauhauptmann auf Vorschlag von H. Dr. Schroller ausgestellt erhalten. Jetzt ist diese im vergangenen März abgelauten.“ (dopis M. Manethové K. Schirmeisenovi, 17. května 1943; archiv AÚ MZM Brno, konfiskáty K. Schirmeisena).

a v říjnu (Blažek – Lainová 2001, 27–28 – Dokument 14). Kromě přednášek o pravěku sudetské župy se jejich účastníci seznámili mj. s prostorovou dokumentací nalezišť/nálezů a konzervačními postupy.

Úřad pro pravěk byl konstituován jako instituce, jejímiž hlavními úkoly byly záchrana (resp. ochrana) archeologických památek a systematické shromažďování údajů o nalezištích, nálezech a sbírkách. Naopak badatelskou institucí, pomyslným prehistorickým vědeckým centrem Říšské župy Sudety, měl být Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu (*Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung*), resp. jeho komise pro pravěk a ranou dobu dějinnou (*Kommission für Vor- und Frühgeschichte*) – a do čela komise byl postaven rovněž Hermann Schroller (k instituci srv. přehledně Josefovičová 2014, 12–25; srv. též *Anonymus 1940b*; Glott 1941–42). Program komise byl již od jejího vzniku v roce 1940 zaměřen na „germánský“ pravěk, z jejího podnětu (resp. za jejího přispění či záštity) se ale připravovaly ještě jiné projekty, např. reprezentativní kniha pro veřejnost o pravěkém umění na území Říšské župy Sudety či soupis hradišť (*Hiemesch 1941–42*); udělovala se také badatelská stipendia. Nechyběly ani záměry s vydáváním příruček, věnovaných některým aspektům práce v prehistorii – světlo světa však spatřila jen jediná: o zaměřování a dokumentaci (*Hiemesch 1943*). O předurčené badatelské roli této instituce výmluvně vypovídá také fakt, že od zrušené Německé společnosti pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Československu převzala vydávání odborného prehistorického časopisu *Sudeta* (resp. založila jeho novou řadu). V praxi se ale badatelská činnost komise pro pravěk a ranou dobu dějinnou Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu prolínala s činností Úřadu pro pravěk, ostatně v osobě Hermanna Schrollera došlo k jejich personálnímu propojení.

Struktura archeologické památkové péče vytvořená v letech 1939–1940 na území Říšské župy Sudety byla funkční a životaschopná.¹⁰ Ostatně beze změn existovala až do roku 1945. Od léta 1939 se ale ani Úřadu pro pravěk nevyhnuły odvoďy do wehrmachtu. Již válku s Polskem v září 1939 prožil v armádě Joachim Hoffmann, který pracoval v Úřadu pro pravěk od jeho konstituování (*Schroller 1939–40*, 8). V listopadu 1940 byl do wehrmachtu povolán Josef Glott a v červnu 1941 také Hermann Schroller. Ten se poté řízení Úřadu pro pravěk věnoval prakticky již jen během dovolené, kdy se příležitostně vracel do Teplíc-Šanova.¹¹ Jeho zastupováním byl pověřen Volkmar Hiemesch a toto provizorní uspořádání zůstalo zachováno až do roku 1945. V praxi se odvoďy mužských zaměstnanců do wehrmachtu projevíly ústupem od aktivně formulovaných badatelských projektů k pasivní záchraně narušených archeologických nalezišť a zpracování (tj. především konzervaci a evidenci) muzejních sbírek. Od roku 1944 navíc přibýly také starosti s evakuací sbírkových a archivních fondů mimo průmyslová centra, jež byla přirozeným cílem leteckého bombardování. Rámcovou představu o aktivitách Úřadu pro pravěk a jejich rozsahu v době, kdy Schroller a Glott nemohli řídit jeho osudy, poskytují přehledně zprávy o činnosti za správní roky 1943/1944 (*Příloha 1*) a 1944/1945 (*Příloha 2*), sestavené patrně pro nadřízené kulturní oddělení župní samosprávy. Z nich mj. zřetelně vyplývá, že ani v posledních dvou válečných letech záchranné výzkumy neustaly a ještě ve správním roce 1944/1945 provedl Úřad pro pravěk sedmnáct terénních akcí. Archeologické aktivity se ostatně nezastavily ani v regionech – např. z dochované zprávy Mizzi Manethové o její činnosti ve funkci okresní konzervátorky pro pravěk za rok 1944 vyplývá, že záchranné terénní výzkumy na Uničovsku a Šternbersku probíhaly naprosto kontinuálně (*Hlava 2007*, 118–121). A jedna z fotografií z archeologického výzkumu na Uničovsku z května 1944 je výmluvným svědectvím o poměrech posledních válečných měsíců – pomocníky při terénních výzkumech nyní byli chlapi-školáci (*Hlava 2007*, obr. 26:2; *Kalábková – Hlava – Šlézar 2015*, obr. na str. 50 dole).

POVÁLEČNÝ KONEC (1945–1947)

O první zajištění Úřadu pro pravěk bezprostředně po skončení válečných střetů se postaral Národní výbor v Teplících-Šanově, ustavený 8. května 1945. Svěřil jej do opatrování Trudě Harthové, zaměst-

¹⁰ Ostatně za vykonané zakladatelské dílo udělil Hermannu Schrollerovi v roce 1940 Sudetskou medaili (*Sudetenmedaille*) sám *Vůdce* (*Anonymus 1940a*).

¹¹ Jen okrajově zaznamenejme, že na jaře 1945 kolovaly v pražském univerzitním prostředí zvěsti o plánu na Schrollerovu habilitaci. Na počátku dubna 1945 psal totiž Lothar Zotz děkanovi Filozofické fakulty Německé Karlovy univerzity: „Der Leiter des Amtes für Vorgeschichte in Teplitz-Schönau, Herr Dr. Schroller, ist mir seit vielen Jahren persönlich gut bekannt, zumal ich schon 1929 am Landesmuseum Hannover mit ihm zusammen Assistent war. Ich möchte mich deshalb mit Herrn Schroller zunächst persönlich in Verbindung setzen, um zu erfahren, ob er selbst sich zu habilitieren wünscht oder von welcher Seite die Frage, ihm die Habilitation naheulegen, aufgetaucht ist. Im Uebrigen gehört Dr. Schroller dem von unseren seinerzeitigen Reichsprotektor Heydrich ins Leben gerufenen Forschungsrat für Vorgeschichte sein.“ (dopis L. Zotze děkanovi Filozofické fakulty Německé Karlovy univerzity, 3. dubna 1945; Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 80, inv. č. 982).

nankyni Úřadu pro pravěk, která ostatně bydlela přímo v jeho prostorách. Na konci května 1945 z podnětu a pověření Sekretariátu pro evidenci uměleckých a historických památek při Zemském národním výboru v Praze (zřejmě ovšem instruovaného Jaroslavem Böhmem), vytvořeného rozhodnutím pražského Zemského národního výboru 18. května 1945, provedli jeho druhé zajištění Václav Kučera (od roku 1935 jednatel Státního archeologického ústavu pro politický okres Louny) a Jiří Tschorn. Ti poté zmíněný sekretariát písemně informovali: „Všechny místnosti ústavu byly nalezeny zapečetěny Národním výborem. Za přítomnosti jeho člena Knížka byly otevřeny a prohlédnuty. Potom opět zapečetěny. Bylo zjištěno, že ústav disponoval 3 kanceláři, 2 pracovními místnostmi, knihovnou, 2 dílnami, temnou komorou, 2 skladišti a jedním soukromým bytem. Pokud bylo lze zjistit, zůstalo nábytkové zařízení většinou na svém místě, ač některé části, dle udání Th. Hardthové, byly z nařízení úřadů v Liberci zapůjčeny na různá místa. V ústavu nezbyl ani jediný psací stroj, které prý byly zapůjčeny různým německým úřadům. Rovněž rozhlasový přijímač byl z ústavu odnesen, neznámo kým. Různé vědecké přístroje byly dle seznamu, jehož opis na vyzvání předložíme, uloženy v protiletectkém krytu v radnici. Poněvadž byl tento kryt, obsahující i cennější archivní památky, nepřístupný, dali jsme za přítomnosti zabavujícího úřadu dveře do krytu zapečetiti. Jiná část nábytku, přístrojů a knihovny z důvodů bezpečnostních je deponována na zámku Lämberg u Německého Jablonné. Seznam je rovněž v našich rukou. Ze vzácnějších předmětů zbyl v dílně velký mikroskop. Jízdní kolo, majetek ústavu, je u ředitele bílinského musea Laubeho. Zařízení temné komory se zdá nedotčeno. Nutno zjistiti, zda jest v protiletectkém krytu teodolit, o němž se zmiňovali zaměstnanci jako o vlastnictví ústavu /v seznamu není uveden/.“ (dopis Sekretariátu pro evidenci uměleckých a historických památek Archeologickému ústavu, 2. června 1945 – s přepisem zprávy V. Kučery a J. Tschorna v textu; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10).

Jaroslav Böhm se poté pokusil vzít události pevně do svých rukou. Osobou předurčenou pro realizaci jeho plánů byl František Vencour, řídící učitel v Louňovicích pod Blaníkem a od roku 1940 jednatel Státního archeologického ústavu pro politický okres Benešov (*Anonymus 1940c*, 111), s nímž byl údajně již dopředu domluvený (viz *Příloha 3*). Dne 4. června 1945 jej pověřil vedením teplického Úřadu pro pravěk, zároveň mu sdělil, že doporučil Národnímu výboru v Teplicích-Šanově a Národnímu výboru v Trmicích, aby jej pověřili správou místních muzeí. A dodával: „Vaším úkolem bude přesvědčiti se o dnešním stavu uvedených institucí a zjistiti, zda a kam jednotlivé předměty nebo soubory předmětů byly uloženy nebo zapůjčeny, a fungovati podle vládního nařízení 274/41.¹² ... O opatřeních pro uvedení musea se dohodnete s příslušnými Národními výbory, které se současně žádají, aby Vám poskytlly všestrannou pomoc.“ (dopis J. Böhma F. Vencourově, 4. června 1945 – kopie; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 3, inv. č. 27, osobní složka F. Vencoura). O Vencourově pověření řízením Úřadu pro pravěk informoval ve stejný den Národní výbor v Teplicích-Šanově (dopis J. Böhma Národnímu výboru v Teplicích-Šanově, 4. června 1945 – kopie; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 3, inv. č. 27, osobní složka F. Vencoura). A v dalším dopise ze stejného dne teplickému Národnímu výboru ještě sděloval: „Státní archeologický ústav v dohodě se Sekretariátem pro evidenci památek při Zemském národním výboru doporučuje Vám, abyste zatím správou a vedením Krajského musea v Teplicích-Šanově pověřili konservátora Státního archeologického ústavu pana řídícího učitele Františka Vencoura. Jmenovaný jest svou dosavadní činností a místními znalostmi kvalifikován k tomuto úkolu. Ústav dále doporučuje, aby jmenovanému byl k ruce přidělen dosavadní německý zaměstnanec pan Christen, který zná po desetiletí stav sbírek a bude nutným pomocníkem při zjišťování jejich dnešního stavu.“ (dopis J. Böhma Národnímu výboru v Teplicích-Šanově, 4. června 1945 – kopie; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 3, inv. č. 27, osobní složka F. Vencoura). Obdobný dopis adresoval Böhm také Národnímu výboru v Trmicích – rovněž v tomto případě doporučoval místním funkcionářům, aby byl František Vencour pověřen „zatímní správou a vedením Krajského musea v Trmicích“ (dopis J. Böhma Národnímu výboru v Trmicích, 4. června 1945 – kopie; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 3, inv. č. 27, osobní složka F. Vencoura).

Böhmovi šlo zjevně o rychlé získání kontroly nad celým teplickým archeologickým centrem a vytvoření *fait accompli*. V souvislosti s převzetím Úřadu pro pravěk již 7. června 1945 Vencoura podrobně instruoval: „Státní archeologický ústav žádá, abyste 1./ laskavě pořídil soupis zařízení kanceláří a pracoven, resp. zrevidoval podle tamějšího inventáře, je-li ovšem nějaký. 2./ Vyšetřil podle aktů, do kterých úřadů bylo zařízení /psací stroje/ zapůjčeno, a vymohl jejich navrácení. 3./ Dojednal s tamním Národním výborem otevření krytu, zmíněného v přípise, a vyzvedl majetek ústavu podle seznamu. 4./ Vyšetřil stav věcí na zámku Lämberg u Německého Jablonného a v dohodě s tamními správními orgány obstaral převoz buď do Teplíc, nebo do Prahy. To se týká i beden a kufrů označených jmény osob, které musí býti otevřeny komisionálně za účasti dalších členů ústavu, aby se vyšetřilo, zda jde opravdu o soukromý majetek. V posledním případě se bude postupovati podle směrnic Ministerstva

¹² Šlo o vládní nařízení č. 274 Sb. o archeologických památkách ze dne 12. června 1941 (blíže např. Blažek – Lutovská 2002, 619, 630–632; Sklenář 2011, 53, 100–102).

školství.“ (dopis J. Böhma F. Vencouroví, 7. června 1945 – kopie; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10). A zároveň se neopomenul připomenout teplickému Národnímu výboru: „Státní archeologický ústav na základě zprávy dodané Sekretariátem pro evidenci uměleckých a historických památek u Zemského národního výboru v Praze pověřil svého osvědčeného jednatele, p. řídicího učitele Fr. Vencoura, který se v nejbližších dnech u Vás představí, zatímni správou a vedením bývalého Landesamtu für Vorgeschichte a současně Vám jej doporučil jako zatímního správce místního Krajinického musea. Státní archeologický ústav žádá, abyste jej všestranně podpořili. Koncem měsíce dostaví se podepsaný do Teplíc-Šanova, aby Vám pomohl v organizaci tohoto musea.“ (dopis J. Böhma Národnímu výboru v Teplících-Šanově, 7. června 1945 – kopie; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10).

Převzetí teplického centra Úřadu pro pravěk proběhlo v následujících dnech naprosto hladce, ovšem záměry s teplickým muzeem Böhmovi nevyšly. Teplická místní správní komise (v níž byl přetvořen národní výbor) totiž jednala samostatně a Böhmovu doporučení nevyhověla. Vencour s Böhmem se proto pokusili na místní představitele zapůsobit a předestřít jim lákavou perspektivu – dne 25. června 1945 Böhmm sděloval Vencouroví do Teplíc: „Státní archeologický ústav přihlížejí ke skutečnosti, že Krajinické museum v Teplících-Šanově je největší pravěkou sbírkou mimo Prahu a vědecky a kulturně-politicky nejdůležitější, vybaví toto museum ze svého zařízení v odbočce v Teplících-Šanově způsobem, jímž není žádné museum v českých zemích opatřeno. Ústav má tím na mysli v své řadě aparaturu technickou, t.j. psací stroje a zařízení k němu příslušející, měřicí stroje, zařízení laboratorní a pod. Státní archeologický ústav je ochoten také z knihovny postoupiti knihy, jež museum bude potřebovat. Všechny tyto věci zůstanou státním majetkem a budou ponechány k trvalé dispozici na revers, podepsaný museem a správní komisí. Případné obavy, že by Státní archeologický ústav zamýšlel odvésti něco z tamního musea, jsou liché, naopak Státní archeologický ústav má eminentní zájem na rozvoji tohoto musea, jeho uspořádání a další práci. Státní archeologický ústav by se celou svou vahou postavil proti jakýmkoliv pokusům odjinud o zneužití musea ve prospěch nějaké jiné instituce. Státní archeologický ústav hodlá Vás naopak podporovati svojí odbornou pomocí a přidělováním nálezů z vlastních výzkumů, pokud budou prováděny v obvodu Vašeho musea. V současné nejožehavěji pocíťované potřebě, totiž inventarisaci a katalogisaci musea, poskytne Vám ústav pomoc okamžitou a odbornou, vysláním odborníků.“ (dopis J. Böhma F. Vencouroví, 25. června 1945 – kopie; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 3, inv. č. 27, osobní složka F. Vencoura). Avšak bylo to marné – dne 29. června 1945 jmenovala teplická místní správní komise prvním českým úředníkem muzea Karla Bursu (*Budinská 1972, 42*).

Šlo ovšem stále o pouhé provizorium, byť Bursovo jmenování dávalo tušit, jakým směrem se budou události vyvíjet. Tepličtí se zjevně nechtěli ohlížet na přání či nezávazná doporučení přicházející z Prahy a chtěli si místní (muzejní) záležitosti zorganizovat po svém. V polovině července 1945 Böhmm informoval o svém postupu v Teplících nadřízené ministerstvo školství a osvěty (*Příloha 3*) – a je poměrně nápadné, že o situaci v teplickém muzeu se vůbec nezmínil. Celá snaha o instalování Františka Vencoura do muzea v Teplících byla zřejmě Böhmovou vlastní iniciativou. Definitivní rozhodnutí v této záležitosti padlo během léta 1945. Vencour v srpnu 1945 Böhmovi sděloval: „Jak je Vám již známo, obsazení musea dopadlo jinak. Byl jmenován Štros. To ovšem změnilo velmi situaci, a chtěl-li jsem učitelské místo dostat v Teplících, musel jsem ihned nastoupit. Mám zatím školu v Šanově a mám ji dát do chodu do 1. 9. 45. Jsem na vše sám a dostal jsem 20 vězňů Němců, kteří školu čistí, a tak si pro ně chodím a hlídám je celé dny. Jsem tedy dočasně zaměstnán celé dny a nemohu odejít, dokud mi neustanoví alespoň 1 učitele.“ (dopis F. Vencoura J. Böhmovi, 10. srpna 1945; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 3, inv. č. 27, osobní složka F. Vencoura). A 17. září 1945 byl odborným vedením muzea vskutku pověřen Josef Štros, člen místní správní komise, který měl zároveň spravovat přírodovědné sbírky. Správním úředníkem v muzeu se stal Stanislav Zachat, dřívější zaměstnanec mineralogického oddělení Národního muzea v Praze (*Budinská 1972, 42*).

Böhmm ovšem s Vencourem ve svých plánech nadále počítal. V rámci své snahy obnovit síť jednatelů Státního archeologického ústavu a změnit jejich status v konzervátory¹³ sděloval Vencouroví, že bude pověřen touto funkcí pro okres Teplice. Zároveň se ještě pokusil zvrátit události související s teplickým muzeem. Proběhlo jednání v Teplících za Böhmovy přítomnosti, další jednání se uskutečnilo v Praze. Böhmm se obrátil také na Jiřího Neustupného, přednostu prehistorického oddělení Národního muzea. Dne 27. června 1945 bylo totiž rozhodnutím Zemského národního výboru pověřeno právě Národní museum odborným dozorem nad muzei v českém pohraničí a za muzejní historické sbírky měl zodpo-

¹³ Jednatelé Státního archeologického ústavu byli poprvé jmenováni v dubnu 1935 ministerstvem školství a národní osvěty s platností na pět let; v dubnu 1940 došlo k novému pětiletému jmenování (*Anonymus 1940c*), jehož platnost vypršela shodou okolností (a naneštěstí) na jaře 1945. Böhmm se snažil síť jednatelů po válce obnovit a pokusil se změnit jejich status v konzervátory pro ochranu archeologických památek, kteří by měli větší pravomoci, ovšem neúspěšně (blíže *Hlava – Kostka 2014, 242*).

vídat Jiří Neustupný, přírodovědné sbírky dostal na starost Karel Tuček, přednosta mineralogicko-petrografického oddělení (Neustupný 1946a, 81; týž 1946b, 109; srv. Špět 1982, 211; Sklenář 2014, 190). Oba pověřenci zahájili svoji činnost v září 1945 a jedna z jejich prvních cest vedla do Teplic. V polovině října 1945 Vencour sděloval Böhmovi: „O návštěvě pp. Dr Neustupného a D^r Tučka víte. Po jednání v Praze a zde v Teplicích je situace taková (dle mého názoru), že dojde k tomu, co jste zde za své návštěvy dojednal Vy. Měl bych převzít archeologické oddělení zdejšího musea. O věci se má písemně vyjádřit místní i okresní správní výbor a zaslát musejní radě. Jsem i nadále ochoten tu věc přijmout jako dřívě, ale úplně jsem ztratil osobní zájem. ... Dále Vás prosím, abyste pokud možno mé jmenování jednatelem pro okres Teplice, příp. i okolní, pokud nejsou obsazeny dosud (a jen do obsazení), uspíšil. Měl bych rád tuhle věc v ruce dřívě, než dojde k jednání o museu. Byla by to určitá posice.“ A k Úřadu pro pravěk, jenž měl stále ve své správě, podotýkal: „Tiskárna velmi naléhá již na vyklizení 1 patra. Prosím ještě o schválení jednoho opatření. Propustil jsem uklízečku Bäumlou, a to z těchto důvodů: 1.) Byla příliš drahá síla. 2.) Nevykonávala práce dobře. 3.) Potřeboval jsem to místo pro Hartovou. Hartová byla propuštěna z musea na zákrok místního referenta. Jsem školsky tak zaneprázdněn, že jsem rád, že v pobočce je. Plat 400 K měsíčně je jistě nevysoký a jí konečně o to nejde. Jde jí jen o to, aby zde byla nějak zaměstnána.“ (dopis F. Vencoura J. Böhmovi, nedatováno/doručeno 18. října 1945; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 3, inv. č. 27, osobní složka F. Vencoura). Böhme reagoval vzápětí: „K Vašemu dopisu Vám sděluji, že jsem byl o věci informován p. Dr. Neustupným a že jsem opravdu nic jiného nečekal po návštěvě p. prof. Štrosse v Praze. Páni mají sice dojem, že jsme jednali neobratně, připustil bych však spíše, že poněkud rychle. Ale na věci zatím nejde měnit, tak je její předhistorie bezvýznamná. ... Odbočku budu likvidovati úplně, neboť budeme vybavovat důležitou odbočku v Opavě a tam potřebuji zařízení, které nyní není ve Slezsku k zakoupení. Vy si ponecháte to, co osobně potřebujete pro výkon své funkce. Kdyby byli místní činitelé ihned po mé návštěvě věci provedli, mohlo se zatím udělati mnoho práce, poněvadž jsem měl personál k dispozici. Nyní, když jedeme na plno a stěhujeme plnou parou, půjde to jen postupně. ... S Vaším opatřením personálním souhlasím. Mám však na Vás dotaz, jak dlouho hodlá sl. Hartová zůstat? Budeme potřebovat nábytek a ten, v němž bydlí, patří také odbočce. Rád bych Teplice do konce roku zlikvidoval úplně, i nálezy. Firma vyjednává o nákladní vagon, aby nás mohla odstěhovat, hartusíme na ni dost a ona se namáhá seč je, ale obtíže jsou opravdu značné. Sl. Hartové za výpomoc ještě něco vyplatíme, než Teplice úplně zlikvidujeme. Snad některé věci ze zařízení budeme moci Vám přece nechat, ale to rozhodneme až na místě samém. Půjde hlavně o to, co by bylo na dopravu zbytečně drahé.“ (dopis J. Böhma F. Vencourovi, 19. října 1945; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 3, inv. č. 27, osobní složka F. Vencoura). Jenže Vencour s Böhmem byli nakonec zklamáni. Přestože Neustupný s Tučkem měli poměrně rozsáhlé pravomoci k účinným zásahům do chodu muzeí v pohraničí, navíc v říjnu 1945 potvrzené ministerstvem školství a osvěty (Špět 1982, 212), situaci v teplickém muzeu se zvrátil nepodařilo.

Böhmovi nevyšel ani záměr s likvidací Úřadu pro pravěk do konce roku 1945. Ostatně na zámek Lemberk, kde byla uložena část inventáře (včetně knihovny a fotoarchivu), se zaměstnanci Státního archeologického ústavu dostali teprve v listopadu 1945 a jejich cesta byla poměrně dramatická (Příloha 4). Do Prahy byly tehdy převezeny pouze „3 třídílné knihovní skříně, 1 žalusiová registratura, 1 stolní stativ, 1 promítací stěna v krabici, výběr nejdůležitějších knih“ (dopis J. Böhma lesní správě zámku Lemberku, 20. listopadu 1945 – koncept; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10). Dne 18. března 1946 byl Státním archeologickým ústavem pověřen Josef Kabát, aby „na komisi na Lemberku v úterý dne 19. t. m. označil věci z majetku býv. Amtu für Vorgeschichte, které zde byly uloženy v protiletectkém krytu. Jsou to: 3 tříkřídlové knihovny, 1 obyčejný šatník, knihy v knihovnách i bednách, a to knihy s razítkem a knihy z knihovny Tschakertovy, která byla Amtem zakoupena, ale již neinventarizována, dále negativy v bednách. Soukromý majetek úředníků býv. Amtu für Vorgeschichte, a to dr. Schrollera a Annemarie Hossnerové, zůstanou přirozeně na Lemberku v tamní správě.“ (potvrzení pro J. Kabátu, 18. března 1946; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10). Jednání komise 19. března 1946 v leberském zámku vskutku proběhlo a o čtyři dny později byl sepsán příslušný protokol: „Bedny i skříně byly dle jich obsahu přezkoušeny a veškerý v nich nalezený soukromý majetek, hlavně předměty náležející kdysi úředníkům bývalého Amt für Vorgeschichte v Teplicích Dr. Schrollerovi a Hossnerové, byl vyloučen a zůstane nadále uskladněn na zámku Lemberku až do dalšího rozhodnutí. ... Při tomto šetření bylo bezpečně konstatováno, že jeden z kufrů označený výslovně jako majetek Hossnerové, a sice č. 4, byl odvezen neznámým pachatelem, Ostatní bedny s majetkem Dr. Schrollera byly již před zahájením komise otevřeny a bude věcí dalšího pátrání, co z nich bylo odvezeno.“ Státnímu archeologickému ústavu připadly „3 knihovní skříně, knihy z knihoven a větší počet knih s razítkem ‚Amt für Vorgeschichte‘. 13 beden a 1 škatule s knihami byly prozatím uloženy ve Valdštejnské kuchyni a budou odvezeny dodatečně. Tyto knihy nebylo možno naložiti z nedostatku místa na autě.“ (Protokol sepsaný dne 23. března 1946 pověřencem ministerstva školství a osvěty Josefem Scheybalem z Turnova; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10). Dne 10. dubna 1946 byla do Prahy odvezena

zbývající část knih (Protokol sepsaný dne 10. dubna 1946 se zástupcem St. archeolog. ústavu Josefem Kabátem z Prahy; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10).

Teprve v létě 1946 sděloval Jaroslav Böhm ministerstvu školství a osvěty, že „dnem 13. a 14. července t. r. byla ukončena likvidace bývalého německého *Amt für Vorgeschichte* v Teplícih-Šanově, Dubská 17 /dřívě Ruská 17/. Zbylý tam nálezoový materiál byl obvyklým způsobem zpracován pro nálezoový archiv StAÚ a po zpracování bylo s ním naloženo takto: I. Nálezoový materiál pocházející převážně z odtrženého území za okupace byl roztríděn podle území jednotlivých politických okresů a přidělen museím v sídle ONV, s výjimkou Městského musea v Litoměřicích, kamž byl i přidělen nečetný materiál z území pol. okresů Česká Lípa a Dubá. Z toho je početný nebo důležitý materiál zasláný museím v Bílině, Litoměřicích, Podbořanech a Ústí nad Labem. Předání bylo provedeno obvyklým způsobem, t.j. materiál byl předán museím jako státní majetek. ... II. Městskému museu v Podmoklech byl předán nálezoový materiál jako majetek téhož musea, neboť se jednalo o materiál, který jím byl svěřen *Amtu f. Vorgeschichte* ku konservaci. III. Zbytek byl převezen do StAÚ v Praze k dalšímu opatření. Je to hlavně: 1. Několik význačných předmětů, které budou předány jako učebná pomůcka prehistorickému semináři Karlovy university v Praze. 2. Nálezy z jednotlivých lokalit jako jediné z území pol. okresů zhora neuvedených. 3. Kolekce antiky /keramika/ bez bližšího udání naleziště a původu. Dohodou bude předána buď antickému odd. N.M. v Praze, nebo jako učebná pomůcka klasickému semináři Karlovy university v Praze. 4. Zoo-paleontologický materiál z pohraničního území. Bude předán příslušnému odd. N.M. v Praze. 5. Nálezy z jednotlivých nalezišť v Polsku. Budou zaslány příslušným institucím v Polsku podle rozhodnutí Mšao.“ (dopis J. Böhma ministerstvu školství a osvěty, nedatováno/č. 4013/1946 – koncept; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10).

To ovšem ještě nebyl definitivní konec. Na majetek a zařízení Úřadu pro pravěk se vztahoval dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. ze dne 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy. A jedno z jeho ustanovení nařizovalo: „Každý, kdo má zkonfiskovaný majetek v držbě, ve správě nebo úschově, je povinen přihlásit jej na vyzvání okresního národního výboru k soupisu a řádně oň pečovat, pokud Fond nebo veřejný úřad (orgán) jím pověřený neučiní jiné opatření.“ (Jech – Kaplan red. 2002, 846). Majetek Úřadu pro pravěk bylo nutné přihlásit k Fondu národní obnovy, zřízenému při Osídlovacím úřadu (k oběma institucím a jejich činnosti srv. např. Čapka – Slezák – Vaculík 2005, 93–110; srv. též Wiedemann 2016). A následně bylo nutné vyčkat na právoplatné rozhodnutí. Státní archeologický ústav již 25. dubna 1946 oznámil Fondu národní obnovy převoz inventáře a knih Úřadu pro pravěk ze zámku v Lemberku. To ale nestačilo. V srpnu 1946 pražský Fond národní obnovy požadoval, „abyste nám oznámili, o jaký druh a počet knih se jedná a máte-li o ně zájem; v tom případě by bylo třeba, abyste nám zaslali jejich seznam s doložkou, již uznáváte, že knihy tyto, jakož i ostatní zařízení, jsou až do definitivního přidělení majetkem Fondu národní obnovy v Praze.“ (dopis Fondu národní obnovy v Praze Státnímu archeologickému ústavu, 22. srpna 1946; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10). Jaroslav Böhm reagoval hned vzápětí: „K Vašemu dopisu ze dne 22. srpna t. r. č.j. 13.902-IV-46 sděluje Vám Ředitelství Státního archeologického ústavu, že na majetku *Amtu für Vorgeschichte*, který byl uložen na zámku v Lemberku, má přirozeně zájem. *Amt für Vorgeschichte* totiž převzal v r. 1939 veškerý majetek ústavu týkající se t.zv. Sudetského území, takže ústav je přirozeným nabyvatelem jeho práv i povinností. Státní archeologický ústav žádá tedy, aby s tímto majetkem nebylo jinak disponováno a aby všechn byl převeden na Státní archeologický ústav. K tomu se podotýká, že do tohoto majetku patří i jedna skříň kancelářská, která zůstala na Lemberku. Na seznamu věcí se po skončení prací v terénu bude intenzivně pracovat a seznam Vám bude v opise předložen hned po dohotovení.“ (dopis J. Böhma Fondu národní obnovy v Praze, 23. srpna 1946 – kopie; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10). Na počátku roku 1947 však nastala byrokratická komplikace – veškerý majetek Úřadu pro pravěk, o nějž se ucházel Státní archeologický ústav, bylo nutné přihlásit oficiálně na příslušných tiskopisech, nikoliv pouhým dopisem. Dochovaná podrobná *Přihláška k soupisu nepřátelského majetku* s pěti přílohami z března 1947 poskytuje velmi přesný přehled o veškerém inventáři převzatém z bývalého Úřadu pro pravěk – kromě 39 křesel, 17 židlí, 11 dřevěných košů na papír či 7 koberců apod. šlo třeba také o kompletní vybavení fotolaboratoře, 8 psacích strojů, zhruba 1200 svazků knih, 600 separátů, 130 odborných časopisů, 1300 negativů, 1700 diapozitivů aj. V průvodním dopise Jaroslav Böhm neopomenul zdůraznit, že „konfiskovaný majetek bývalého *Amt für Vorgeschichte* v Teplícih-Šanově, jenž je nyní v držení Státního archeologického ústavu a byl Státním archeologickým ústavem před zničením a rozkradením zachráněn značným nákladem, je běžným vybavením a zařízením vědeckého ústavu téhož charakteru a téže funkce, jako je Státní archeologický ústav. Ze shora uvedených důvodů žádá Státní archeologický ústav, aby Osídlovací úřad a Fond národní obnovy uznal stanovisko Státního archeologického ústavu a zkonfiskovaný majetek *Amt für Vorgeschichte* v Teplícih-Šanově, jenž je v držení Státního archeologického ústavu, přiznal tomuto s konečnou platností.“ Neváhal také upozornit, že „uvedený majetek je již pevně zachycen v inventáři Státního archeologického ústavu v rozpětí inventárních čísel 467–708 A a 586–709 B“, a podotýkal, že část in-

Obr. 4. Moderní metody archeologického výzkumu v praxi – Roswitha Gieseckeová z Úřadu pro pravěk při snímání lakového otisku profilu jednoho z objektů v roce 1942 ve Stráncích (archiv AÚ AV ČR Praha)

ventáře Úřadu pro pravěk dosud nebyla nalezena – proto žádal, „byl-li by tento majetek Osídlovacím úřadem a Fondem národní obnovy někde zachycen, aby mu byl jimi laskavě přiznán a vymoženo jeho navrácení“ (dopis J. Böhma Osídlovacímu úřadu a Fondu národní obnovy v Praze s Příhláškou k soupisu nepřátelského majetku a přílohami 1–5, 28. března 1947; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10). V severozápadních Čechách zůstala pouze „4 přenosná kamna kachlová“, jež byla prodána teplické knihtiskárně Wächter, a „1 nedobytná pokladna staršího typu a 4 dřevěné police“, prodané velkoobchodu V. Černý (dopis J. Böhma Presidiu ministerstva školství a osvěty – oddělení 2, 8. ledna 1947 – kopie; MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10). Jakkoliv dochované prameny další sled událostí nezachycují, je jisté, že majetek Úřadu pro pravěk nakonec připadl Státnímu archeologickému ústavu.¹⁴

Úřad pro pravěk téměř po dvou letech postupného zánikání každopádně definitivně odešel do historie. A kvůli okolnostem, za nichž vznikl a existoval, také do zapomnění.

MÍSTO ZÁVĚRU...

Úřad pro pravěk na území Říšské župy Sudety byl nepochybně profesionálně fungující archeologickou institucí, se standardními úředními postupy, systematickým shromažďováním údajů o archeologických nalezištích a terénních akcích, cíleně budovanou odbornou knihovnou, kartotékami či fotoarchivem; při provádění terénních výzkumů byly uplatňovány moderní metody dokumentace i způsobu odkryvu (obr. 4). Nikoliv náhodou jej Jaroslav Böhm v jednom z poválečných úředních dopisů označil za obdobu Státního archeologického ústavu (viz Příloha 3). A mezi oběma institucemi lze vskutku nalézt řadu paralel – Böhmovy modernizační snahy od přelomu dvacátých a třicátých let 20. století (a jeho koncepční záměry, zformulované na počátku roku 1940; Hlava 2017, 32–36) se totiž v řadě aspektů shodují se Schrollerovými představami, podle nichž byl od počátku vytvářen Úřad pro pravěk: zmiňme alepoň důraz kladený na systematické shromažďování informací o archeologických nalezištích a budování archivu nálezových zpráv, pozornost věnovanou hradištím (ostatně příslušný projekt Úřadu pro pravěk prý probíhal v koordinaci se Státním archeologickým ústavem; Schroller 1940, 18), kodifikaci pravidel

¹⁴ Pozoruhodné je, že část knih skončila mezi konfiskáty, shromažďovanými Národní a univerzitní knihovnou v Praze. Některé získal v letech 1950 a 1951 do archeologické knihovny Muzea hlavního města Prahy tehdejší správce tamějšího archeologického oddělení Bohuslav Novotný (Ludvíková – Hlava 2014, 273).

pro vypracování nálezových zpráv či snahu pokrýt svými spolupracovníky celé relevantní území (ve Státním archeologickém ústavu zhmotněnou poprvé v roce 1935 v podobě jednatelů pro jednotlivé regiony; v Úřadu pro pravěk realizovanou prostřednictvím okresních konzervátorů pro pravěk – připomeňme, že dvě setkání okresních konzervátorů pro pravěk Úřadu pro pravěk proběhla v roce 1941, zato první společná konference spolupracovníků Státního archeologického ústavu se odehrála teprve v roce 1946 v Hradci Králové). Obdobné bylo také úsilí o řádnou katalogizaci muzejních sbírek, v obou případech považovanou za smysluplnou právě ve válečných letech, kdy – obzvláště po roce 1941 – byly možnosti k systematickým badatelským terénním výzkumům silně omezené. Odlišné zato bylo badatelské zaměření obou institucí, jež vycházelo z rozdílných ideových představ dvou zcela neslučitelných myšlenkových světů – Úřad pro pravěk (resp. komise pro pravěk a ranou dobu dějinnou Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu) preferoval výzkum spojený s germánským osídlením, Jaroslav Böhm se v letech 1939–1940 pokusil zaměřit činnost Státního archeologického ústavu na výzkum počátků české státnosti (*Lutovská – Lutovský 2002*), byť ze zřetele nespouštěl žádné období (srv. *Hlava 2017, 32–36*).

Rozhodnutí o zániku Úřadu pro pravěk padlo zřejmě ještě před koncem války, nejpozději ale v letních měsících roku 1945 – instituce v podobě pobočky Státního archeologického ústavu sice existovala až do poloviny roku 1946, ovšem minimálně od července 1945 směřovala k cílené likvidaci. Z rekonstruovaných událostí let 1945–1947 zřetelně vyplývá vytrvalá, cílevědomá a téměř úporná Böhmova snaha převzít v přelomové době co nejrychleji a s co nejmenšími ztrátami veškeré zařízení Úřadu pro pravěk a uchránit jej zkázy. A právě díky Böhmovu organizačnímu talentu a koncepčnímu jednání se to vskutku povedlo.

V představách Jaroslava Böhma se centrem archeologické činnosti v regionu mělo stát muzeum v Teplících, ovšem v tomto směru jeho plány nevyšly. Nikdo tehdy nemohl tušit, že se za několik let výrazně změní okolnosti, jež si v roce 1953 vynutí vznik ústavní expozitury v Mostě – a jeden stůl a tři skříně, jež jsou dnes majetkem Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech v Mostě (*Blažek 2008*), se zřejmě právě tehdy stěhovaly nazpět do regionu, z něhož byly před několika lety odvezeny. Teprve za další dva roky byla založena expozitura v Opavě, o níž se již v roce 1945 zmiňoval Jaroslav Böhm.

PŘÍLOHA 1

Zpráva o činnosti Úřadu pro pravěk ve správním roce 1943/1944 (NA, fond Státní památková správa, karton 686).

Bericht über die Tätigkeit im Verwaltungsjahr 1943/44.

Am 1. April 1943 wurde auf Veranlassung des Amtes für Vorgeschichte vom Teplitzer Museumsverein eine Arbeitskraft angestellt (die Kosten dieser Kraft werden durch eine Beihilfe der Gauselbstverwaltung gedeckt). Unter Leitung und Beaufsichtigung des Amtes für Vorgeschichte wird eine vorläufige Aufnahme der nicht ausgestellten vorgeschichtlichen Funde des Teplitzer Museums durchgeführt. Bis jetzt wurden rund 6000 Gegenstände erfaßt. Jeder Gegenstand wurde gereinigt (Metallfunde im Amt konserviert) und in mit Aufschriften versehenen Schachteln in neugeschaffenen Depoträumen des Museums, nach Orten geordnet, aufgestellt. Gleichzeitig wurde jeder Fund in ein gleichfalls nach Orten geordnetes Verzeichnis eingetragen, wobei – soweit dies möglich war – sein genauer Fundort festgestellt und Hinweise auf vorhandene Fundberichte, Kataloge, usw. gemacht worden sind. Die Fundorte werden in Meßtischblätter eingezeichnet. Diese Arbeit ist außerordentlich erschwert durch die verantwortungslos schlechte Aufbewahrung der Funde, die in Kisten verpackt im Keller, Dachboden und teils sogar im Museumshof aufgestellt waren, ferner bei vielen Gegenständen durch das Fehlen von entsprechenden Hinweisen, sodaß langwieriges Nachschlagen und Suchen in den Fundberichten und Katalogen nötig war. Ein Doppelstück der Museumsaufnahme wird für das Fundarchiv des Amtes angefertigt.

Die Aufnahme des Biliner Museums (von Herrn Laube mit Unterstützung des Amtes durchgeführt) ist zum größten Teil fertiggestellt. Ein Doppel der Fundblätter mit Zeichnungen und Fundangabe ist dem Fundarchiv des Amtes eingereicht.

Im Kreismuseum Leitmeritz wurde die von Frau Helene Ritter im Jahre 1941 begonnene Aufnahme- und Ordnungsarbeit im verflossenen Verwaltungsjahr von Frau Dr. Josefine Schubert, die als Kriegsaushilfe im Amt für Vorgeschichte für die Zeit vom 1. Juni 1943 bis 20. September 1943 angestellt war, fortgesetzt. Über sämtliche Funde wurde ein Eingangskatalog angelegt, ferner von jedem Einzelstück ein Fundblatt mit Zeichnung und näheren Angaben angefertigt. Von den Funden der Schausammlung ist ein sogenanntes Vitrinverzeichnis vorhanden. Ferner wurde im Museum ein Fundarchiv – ähnlich dem im Amt für Vorgeschichte befindlichen – angelegt. In Depoträumen des Museums wurden die nicht ausgestellten Funde in beschrifteten Schachteln nach Orten aufgestellt. Ein Doppelstück der Aufnahme ist im Fundarchiv des Amtes für Vorgeschichte eingereicht worden.

In ähnlicher Weise sind vom Amt die Sammlungen der Museen in Mähr.-Schönberg und in Karbitz (letztere noch nicht beendet) aufgenommen und die Neuaufstellung der vorgeschichtlichen Abteilung im Museum Kukul ausgeführt worden.

Die Neue Folge der „Sudeta“, Band 2, Jahresausgabe 1941/42, ist im letzten Viertel des Jahres 1943 erschienen. Leider ist ein Teil der Exemplare, die noch nicht versandt waren, bei dem Großangriff am 4. Dezember 1943 im Verlag verbrannt. Trotz der totalen Bombenschäden ist ein Weitererscheinen der Zeitschrift gewährleistet. Gemäß wechselseitiger Vereinbarung wird der Band 3 (1943/44) in 2 Teilen, als Heft 1 und Heft 2 erscheinen. Heft 1, das als einzige Arbeit Prof. Reches wichtige Abhandlung zur Frage der sudetischen Rasse enthält, ist nahezu umbruchfertig und von Heft 2 sind ebenfalls eine Anzahl von Beiträgen in Druck. Infolge der außerordentlich großen technischen Schwierigkeiten, mit denen der Verlag z. Zt. noch zu kämpfen hat, ist eine Terminangabe des Erscheinens augenblicklich nicht möglich.

In den Werkstätten des Amtes wurden die im vergangenen Jahre geborgenen und ein großer Teil der aus früheren Jahren zurückgebliebenen Funde präpariert und Keramikfunde ergänzt. Ferner wurden Präparations- und Ergänzungsarbeiten für die Museen Teplitz-Schönau, Karbitz, Leitmeritz, Saaz und Niemes ausgeführt.

Die Verbindung mit den Kreispflegern wurde durch regen Schriftwechsel und Übersendung von Arbeitsanweisungen aufrecht erhalten.

Da der Reg. Bez. Troppau von Frau Raschke, Ratibor betreut und bearbeitet wird, sind vom Amt vornehmlich die Reg. Bezirke Aussig und Karlsbad bearbeitet worden.

In folgenden Kreisen wurde durch persönlichen Besuch Fühlung mit den Kreispflegern oder ihren Vertretern genommen:

Bischofteinitz, Mies, Asch, Eger, Tepl, Karlsbad, Komotau, Podersam, Saaz, Dux, Aussig, Tetschen-Bodenbach, Böhm.-Leipa, Niemes, Deutsch-Gabel, Trautenau, Leitmeritz, Mähr.-Schönberg, Mähr.-Neustadt, Landskron, Hohenstadt, Troppau.

Trotz verstärkter Fühlungnahme mit den Kreispflegern ist die Zahl der Fundmeldungen gegenüber den früheren Jahren in einigen Kreisen zurückgegangen. Dieses ist durch den Umstand bedingt, daß ein Teil der Kreispfleger Wehrdienst leistet und viele Kreispfleger (oder deren Vertreter) beruflich stark überlastet sind.

Neue Kreispfleger wurden ernannt:

für den Kreis Mähr.-Schönberg: Frl. Maria Maneth (vorher Kreispfleger für den Gerichtsbezirk Sternberg),

für den Kreis Asch: Hauptschullehrer Johann Richard Rogler,

für den Kreis Brüx hat über Kriegsdauer der Kreispfleger für Bilin, Herr Gustav Laube die Vertretung übernommen,

für den Kreis Mies und Bischofteinitz wurde Studienassessor Alois Eisner über Kriegsdauer mit der Kreispflege betraut.

An Rettungsgrabungen wurden ausgeführt:

April Stranitz, Beeindigung der im Vorjahre begonnenen Grabung,

April-Juli Kremusch, Bergung von 10 Kulturgruben mit Funden der Knobiser, Bylaner und Aunjetitzer Kultur,

Mai Webeschau, Bergung bandkeramischer Siedlungsreste, Mahlstein, Steinwerkzeuge, Knochen, Gefäßscherben,

Mai Knöschitz, Bergung eines vorgeschichtlichen Skelettgrabes,

Mai Triebtschitz, Bergung frühgeschichtlicher Skelettgräber,

August-Oktober Luschitz, Bergung vorgeschichtlicher Schmelzstätten und Siedlungsanlagen,

August-November Sullowitz, 4 schnurkeramische Skelettgräber mit Beigaben,

Oktober Schwaz, Bergung eines fossilen Tierskelettes,

Oktober Prohn, Bergung eines keltischen Grabes,

November-Dezember Mallnitz, Hügelgrab mit Bronze- und Gefäßfunden und den ersten vom Amt für Vorgeschichte gemachten Goldfunden.

Weitere Fundbergungen des Amtes fanden im Laufe des Jahres statt in den Gemarkungen: Kopitz, Liebschitz, Liebshausen, Mireschowitz, Paredl, Prohn und Rasitz.

Die Funde wurden, soweit sie nicht zur Bearbeitung und Präparierung im Amte behalten worden sind, den entsprechenden Museen der Kreishauptstädte abgegeben.

Die Fundstellen und Bauvorhaben vor allem in den Teplitz-Schönau benachbarten fundreichen Kreisen Leitmeritz, Dux, Brüx, Aussig, Bilin wurden vom Amte ständig kontrolliert.

Außer diesen Arbeiten wurde an der Erweiterung der Bücherei, ihrer Erfassung in Karteien, ferner an der Erfassung von Wallburgen, sowie an der Bearbeitung der eigenen und der von Kreispflegern gemeldeten Grabungen und Funden gearbeitet.

Die für den Winter geplante weitere zeichnerische Aufnahme der zur Bearbeitung im Amte befindlichen Funde konnte durch die langwierige Krankheit von Frl. Giesecke (seit 18. Oktober 1943 krankgemeldet) nur zum Teil durchgeführt werden.

Die Bücherei des Amtes sowie einige wertvolle, seltener gebrauchte Apparate wurden aus Luftschutzgründen im Schloß Lämberg, das Fundarchiv, Kartenmaterial, sowie weitere Apparate in einem leicht zugänglichen, gut gesicherten Raum des Stadthauses in Teplitz-Schönau untergebracht.

Am 1. März 1944 wurden 4 Räume des Amtes mit Einrichtungsgegenständen an die Reichsstelle für das Büchereiwesen, Berlin, abgegeben.

Hiemesch

PŘÍLOHA 2

Zpráva o činnosti Úřadu pro pravěk ve správním roce 1944/1945 (NA, fond Státní památková správa, karton 686).

Teplitz-Schönau, 31. März 1945

Bericht über die Tätigkeit des Amtes für Vorgeschichte im Verwaltungsjahr 1944/45.

Infolge der kriegsbedingten Einschränkungen musste die Arbeit des Amtes im vergangenen Verwaltungsjahr auf die dringlichsten Aufgaben, d. s. vor allem Rettungsgrabungen, Aufrechterhaltung der Verbindung mit den Kreispflegern, Museen und anderen Mitarbeitern sowie auf die Überwachungsarbeiten von Erdbewegungsarbeiten, beschränkt werden.

Aus den Regierungsbezirken Aussig und Eger (und zwar aus den Kreisen: Asch, Aussig, Bilin, Brüx, Dux, Eger, Falkenau, Gablonz, Hoheneibe, Kaaden, Karlsbad, Leitmeritz, Mies, Podersam, Reichenberg, Saaz, Tepl und Teplitz-Schönau) sind im Laufe des Jahres 75 Fundstellen Meldungen über neue Funde eingegangen. Jeder der gemeldeten Funde ist mit ausführlichem Fundbericht, Vermessung und Zeichnungen belegt. Vom Amte selbst wurde im Laufe des Jahres 17 Rettungsgrabungen durchgeführt. Die geborgenen Funde wurden nach Bearbeitung in den meisten Fällen den zuständigen Kreismuseen zur Aufbewahrung zugewiesen.

Die Zusammenfassung der Fundmeldungen und Berichte aus dem Regierungsbezirk Troppau, der seit der Wehrdienstleistung des Leiters des Amtes, GOVR Dr. Schroller, von Frau Raschke vom Landesamt in Ratibor betreut wird, ist infolge der Ereignisse der letzten Monate noch nicht eingegangen. Trotz meiner Bemühungen ist es auch noch nicht gelungen die Verbindung mit Frau Raschke wieder aufzunehmen.

In fast sämtlichen Kreisen des Westsudetengaus wurden durch persönlichen Besuch Fühlung mit den Kreispflegern, Museumsleitern und sonstigen Mitarbeitern genommen und Flurbegehungen durchgeführt. In folgenden Kreisen wurden anstelle der zur Wehrdienstleistung eingezogenen oder sonstwie an der weiteren Mitarbeit verhinderten Kreispfleger oder Vertrauensleuten neue stellvertretende Mitarbeiter gewonnen bzw. diese in ihre Arbeit eingeführt: Elbogen, Frau Dr. Anna Gnirs; Teplitz-Schönau, Frau Dr. Dora Stössel; Leitmeritz, Frau Dr. Helene Ritter; ferner in den Kreisen Aussig, Dauba, Kaaden, Luditz, Saaz und Tachau.

Bei Besuchen der Museen wurden ausser Fragen der Bodendenkmalpflege auch Massnahmen zur Bergung von vorgeschichtlichen Funden besprochen. Die aus Luftschutzgründen erfolgte Bergung des vorgeschichtlichen Fundbestandes der Museen Leitmeritz und Saaz wurde unter Mithilfe des Amtes durchgeführt.

Die Besichtigungen der Erdbewegungsarbeiten in den Teplitz-Schönau benachbarten fundreichsten Kreisen: Brüx, Saaz, Bilin und teilweise Aussig und Leitmeritz, wurden vom Amte regelmässig durchgeführt.

Wegen Übernahme von 2 grossen Privatsammlungen (Andreß, Wiesengrund, Kreis Mies und Kern, Leitmeritz) sind die nötigen Schritte eingeleitet. Die Privatsammlungen werden nach Übernahme den betr. Kreismuseen zugewiesen werden.

Im Zuge der Freigabe von Arbeitskräften für den Rüstungseinsatz wurden von den 8 Gefolgschaftsmitgliedern des Amtes 6 dem Arbeitsamt zum Einsatz freigestellt. 2 Gefolgschaftsmitglieder (Rüling und Gürtler) wurden vom Arbeitsamt für einen Rüstungsbetrieb dienstverpflichtet, die weiteren 4 zurückgewiesen und dem Amte weiter belassen. Hierdurch war das Amt in der Lage, die im April 1943 begonnene Sichtung und Aufnahme des wertvollen, sehr umfangreichen vorgeschichtlichen Fundbestandes im Teplitzer Museum und ferner die Konservierungsarbeiten der im Amte befindlichen Fundstücke fortzuführen. Am 19. März wurde im Amt der aus Breslau geflüchtete technische Angestellte des dortigen Landesamtes für Vorgeschichte Max Wolf für die Zeit seines hiesigen Aufenthaltes eingestellt.

Die Arbeiten am 3. Band der Sudeta sind bis auf einige Buchbesprechungen und den Nachruf auf Dr. Glott, den Herr Dr. Schroller von der Front schicken wird, fertiggestellt. Das Heft 1/2 mit der Arbeit Reche über die Sudetische Rasse befindet sich seit Herbst 1944 beim Drucken. Infolge der immer wieder neuen äusseren Schwierigkeiten und nicht zuletzt der Notbestimmung ist mit der übrigen vorgeschichtlichen Literatur auch die Sudeta für vorläufig stillgelegt. Doch besteht die berechtigte Hoffnung, dass die Druckerei die Arbeit, die ja bis auf Ausdrucken und Binden fertig vorliegt, einmal einschieben wird.

Im November 1944 wurden zwei Räume des Amtes für Kriegsdauer an die Buchdruckerei Wächter abgegeben, drei weitere Räume wurden im Februar 1945 der hiesigen Kreisleitung für Flüchtlinge zur Verfügung gestellt, sodass dem Amt insgesamt noch 2 Büroräume, 1 Dunkelkammer, 1 Werkstatt und 2 Depoträume verblieben sind.

Infolge der Schanzarbeiten in vielen Kreisen des Gaus ist dem Amt durch die Besichtigung dieser Erdbewegungsarbeiten eine wichtige umfangreiche Arbeit erwachsen.

Hiemesch

PŘÍLOHA 3

Dopis Jaroslava Böhma ministerstvu školství a osvěty, 19. července 1945 (MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10).

Ředitelství Státního archeologického ústavu podává Ministerstvu školství a osvěty tuto zprávu pro informaci.

V roce 1939 byla u správy tak zv. sudetské župy zřízena obdoba Státního archeologického ústavu, organizovaná po vzoru říšsko-německém, Amt für Vorgeschichte. Původně byl umístěn v Liberci; poněvadž zde byl mimo území v pravěku osídlené, přesídlil do Teplic-Šanova, kde měl celkem dvě patra o 18ti místnostech. Spisy Státního archeo-

logického ústavu, týkající se obsazeného území, byly přiděleny tomuto úřadu, jemuž také příslušel dozor nad stavbou německé dálnice Vratislav – Vídeň i na moravské neobsazené půdě.

V čele ústavu byl postaven Dr. H. Schroller, sedmihradský Němec, který se vyznamenal organizací pravěké památkové služby v Hannoversku a který počal organizovat tento ústav velkoryse. Vedle něho byl v něm Dr. Glott, jedna vědecká síla, pomocná síla, 2 kancelářské síly ženské, 1 mužská, 2 technické síly a zřízenec.

Pro dobu osvobození měl jsem tento ústav již předem na mysli a příslušné informace zároveň s příkazy měl již po dvě léta řídící učitel Vencour z Louňovic pod Bláníkem, jednatel ústavu, který před válkou v tomto území pracoval. Poněvadž v době revoluce byl v koncentračním táboře v Terezíně, informoval jsem prostřednictvím Sekretariátu řídícího učitele Václava Kučery v Lounech, také jednatele ústavu. Ten pak zmíněný úřad zabezpečil a zjistil, že v něm zůstala pouze sl. Truda Harthová, rovněž sedmihradská Němkyně, která opatřila místnosti označením, že jde o československý státní majetek, a to česky a rusky. Jí se pak podařilo všechny nežádoucí zásahy odvrátit, takže úřad přešel až na výjimky do našeho držení intaktní. Mezi tím se řídící učitel Vencour dostavil do Teplic, úřad převzal formálně jako „Státní archeologický ústav, odbočka v Teplicích-Šanově v likvidaci“, aby jej ochránil před dalšími zásahy, zejména pokud jde o mobiliář a vnitřní zařízení.

Poněvadž zatím nejsou prostředky, jimiž by bylo možno celé zařízení odstěhovat, dohodl jsem se s majitelem domu o pronájmu na druhé čtvrtletí, část místností dal jsem vyklidit a zříditi v ní noclehárnu pro úředníky ústavu a jiné odborníky, k čemuž zařízení zapůjčila místní okresní správní komise. Zmíněná kancelářská úřednice byla převzata místní správní komisí do služeb místního musea, poněvadž proti ní není žádných námitek.

Ze zařízení byly odvezeny všechny věci snadno pohyblivé, t.j. psací, měřicí a fotografické stroje, zařízení měřičské, rýsovací, kreslířské, fotografické, rozmnožovací, výkopní a kancelářské, dále 2 koberce, skoro celý nálevozový archiv a registratura. Ostatek zůstal na místě pod dohledem jmenovaného jednatele, zařízení dvou kancelářů s nejnětějším zařízením záchraným /archeologickým/ rovněž v předpokladu, že místní správní komise vyhoví požadavkům ústavu, pokud jde o správu pravěkého oddělení místního musea. Jinak bude odvezeno i toto, jakmile to dovolí poměry.

Část uvedeného strojového zařízení byla umístěna v t.zv. krytě na radnici, odkud jsme si ji vyzvedli a kde zůstaly jen tři skříně, jež pro malý vybouraný otvor nebylo možno vynésti. Knihovna, její skříně a bedny blíže neoznačené jsou na zámku Lemberku, podle došlých zpráv v bezpečí a nepoškozené. Ze zařízení, pokud lze dnes zjistiti, schází jen Contax, který prý odnesla jedna z uprchlých zaměstnankyň, a přijímačka 16 m/m, která podle záznamu byla půjčena jedné knihovně, kde bude vymáhána.

Privezené věci jsou složeny v kancelářích, jež ústavu zatím propůjčuje Státní památkový úřad. Podrobný seznam bude předložen, jakmile ústav po přestěhování započne s inventarisací.

Ředitel ústavu: Böhm

PŘÍLOHA 4

Zpráva o cestě zaměstnanců Státního archeologického ústavu na zámek Lemberk (MÚA AV ČR, AAV, fond Státní archeologický ústav, karton 1, inv. č. 10).

V Praze dne 19. listopadu 1945.

Státnímu archeologickému ústavu

v Praze.

Při služební cestě na zámek Lemberk ve dnech 12.–15. 11. 1945 ohlásili jsme se na základě informací p. prof. Dědiny, pověřeného správou zámku Lemberk, řádně na lesní správě Lemberk u p. inž. Urbana dne 13. 11. Do zámku nás doprovodil p. inž. Urban za přítomnosti zámeckého kastelána Němce Porkerta a dal nám na výpomoc jednoho svého podřízeného.

Zjistili jsme, že věci bývalého Amt für Vorgeschichte v Teplicích jsou uloženy ve 2 místnostech. V 1. místnosti bylo 6 knihovnických skříní, 1 registratura, 1 skříň a promítací stěna. Vše ostatní bylo v místnosti 2.

Obě místnosti jsou v 1. poschodí a přístup k nim vede chodbou a prostorným sálem. Z první místnosti je vstup do druhé z jedné strany, z druhé strany do menší musejní místnosti.

Aby zde nenastaly nějaké komplikace v době výkonu naší práce, dohodli jsme se s p. inž. Urbanem a kastelánem Porkertem tak, že jsme věci z 2. místnosti přenesli do 1. Místnost 2. spolu s musejní místností byly pak uzamčeny.

Při tom již ve 2. místnosti jsme běžně zjistili, že zbytek zde uložený spolu s majetkem uloženým v místnosti 1. ne-souhlasí plně se seznamem, jenž jsme měli po ruce. Zbytek ve 2. místnosti byl sice uložen na jednom místě, ale bez ladu a skladu, spolu či v těsné blízkosti středověkých zbraní. Role Werla, jež jsme v první chvíli postrádali, našli jsme uloženy stranou této skupiny. Byly 3, ač podle seznamu mají být 2.

Protože dopolední doba byla již značně pokročilá, rozhodli jsme se po odchodu p. inž. Urbana pracovat i přes poledne, abychom využili denního světla, neboť tato místnost je bez osvětlení a my si nebyli jisti, zda-li splníme vytčený úkol do zítřejšího dne /14. 11./, na který byl sjednán s firmou Friedmann převoz, jejíž auto mohlo přijet třeba již časně ráno.

Ku knihovnickým skříním a k registratuře byly zde klíče. Prohlídkou jsme zjistili, že obsahují samé knihy. Ku skříní jsme klíč nenašli. Věci, přenesené sem z 2. místnosti, byly v tomto stavu, mimo již vpředu uvedené role Werla:

- 1./ 1 stolní stativ.
- 2./ 3 bedny nálezů Werla.
- 3./ 1 bedna diapositivů.

- 4./ 1 bedna fotodesek /nejspíše negativů/. 2 chybí, neboť podle seznamu mají být 3.
- 5./ 3 dřevěné bedny /kufry/ s označením Amt für Vorgeschichte – Hosner-privat – s příslušným pořadovým číslem. 1 chybí, neboť podle seznamu mají být 4.
- 6./ 6 beden s podobným označením: A.f.V.-dr. Schroller-privat s přísl. pořad. číslem. 1 chybí, neboť podle seznamu jich má být 7.

Dále zde bylo další, nesouhlasící se seznamem:

- a/ Dřevěný vojenský kufřík dra Schrollera, u něhož bylo úplně uvolněno víko a jenž až na několik obrázků a ramínko na šaty byl prázdný. Podobné označení jako bedny uvedené pod 6 s poř. číslem nenesl, takže mezi tyto asi nemůže být počítán.
- b/ 2 v papíru zabalené a motouzem převázané balíky knih.
- c/ Několik otevřených beden s knihami.
- d/ Několik prázdných beden: u některých bylo zřejmo, že sem přišly z Amtu v Teplicích /podle nálepek/. Dle teplického seznamu měl zde být ještě 1 kapesní a 1 náprsní stativ.

Rozkazem p. dra Böhma bylo naším úkolem převézt knihovnu. Bylo předpokládáno, že na odvoz materiálu z Lemberku bude zapotřebí 2 jízd, ale z velikosti knihovny bylo nám na prvý pohled jasné, že k převozu bude zapotřebí nejméně 3 jízd /spíše 4/. Jelikož změna počasí /napadnutí sněhu/ by mohla znemožnit sem další jízdu, pořídili jsme výběr knih, vztahující se zejména na důležité periodické řady, topografické a přehledné příručky; tedy publikace, jež se nejčastěji užívají. Tento výběr jsme pořizovali z registratury, 6 knih. skříní a volných beden.

Protože váhově pořízený výběr nebyl ještě dostatečný, rozhodli jsme se vzít s sebou bednu dia a desek, aby tyto netrpěly dále vlhkem, a doplnit výběr z beden Schroller a Hosner, ježto tyto podle váhy /hlavně Schroller/ obsahovaly zřejmě knihy. Protože váhově by bylo množství převáženého materiálu pak asi dostatečné, ale malé kubicky, chtěli jsme převézt registraturu, z níž bychom knihy vyložili na volné bedny, a pak skříní, případně 1-2 skříně knihovní, a to podle dohody s dopravci. Knihovní skříně bychom pak vyložili až během nakládání.

Konstatujeme:

1. Bedny /dia, desky, Schroller, Hosner/ a ani skříně nebyly zapečetěny MNV v Lemberku či jinou k tomu oprávněnou institucí.
2. Bedny byly již zřejmě jednou otevřeny, znovu buď nedokonale uzavřeny, nebo ponezpoila či úplně otevřeny. Tak na př. jedna z beden Hosner byla otevřena úplně a obsahovala soukromé knihy, které vyplňovaly bednu asi ze 2/3. Ve druhé, nedokonale uzavřené, již při přenášení z místnosti 2. do 1. se obsah volně převáloval. Otevřeli jsme ji a obsah její se shodoval s první. 3. bedna byla nápadně lehká. Otevřeli jsme ji a v ní mezi plnými sypkami /peřinami/ bylo zabaleno nádobí a přibor. Znovu jsme ji zavřeli.
3. Schrollerovy bedny obsahovaly knihy; největší z nich, která podle váhy se zdála obsahovat jen knihy, byla zpoila zvrchu vyplněna knihami; spodní polovina byla vyplněna soukromým majetkem Schrollerovým /papír. žlutý kufřík s prádlem, obuv //1 boty vysoké//, drobnosti v krabicích/.

Jelikož všechny tyto okolnosti nebyly nám známy před započítím naší služební cesty, rozhodli jsme se tento neúřední majetek, jenž váhově nebyl nikterak veliký, převézt do Prahy, abychom jej předali ředitelství Stát. archeolog. ústavu k další úřední dispozici.

Jak již bylo vpředu řečeno, bylo v programu přepravit taktéž skříně. Jelikož jsme ji potřebovali vyprázdnit, aby se přepravou v ní případně něco nerozbilo, otevřeli jsme ji a zjistili jsme v ní další Schrollerův soukromý majetek /vojenské stejno kroje a 2 čapky, civilní obleky a svrchníky, dámskou pláštěnku a letní šaty, nevelké množství prádla a jiné drobnosti/. I to jsme zabalili k převozu do Prahy.

Bednu dia a desek jsme neotvírali, protože nám nezbýval čas a protože svou váhou odpovídaly plně udanému obsahu. Ty jsme znovu dokonaleji zatloukli.

Protože jsme ani po prohlídce uvedených beden /Schroller a Hosner/ a ani skříně nenašli oba chybějící stativy či jinou cennou aparaturu, jež zde konec konců mohla být uložena, a jelikož je jasné, že z některých beden byla část obsahu vyňata a sem již znovu nenavrácena /bedny Hosner, chybějící bedny Schroller a Hosner, u beden Schroller byly tyto sice plné knih, ale bylo jasné, že obsah byl aspoň již jednou zpřevrácen/, pokládali jsme naše rozhodnutí k převozu neúředních věcí do Prahy k další úřední dispozici s udáním všech těchto zjištěných okolností za plně oprávněné, jelikož ani u skříně jsme neměli plně jistoty, zda již část obsahu nechybí, což se nám později potvrdilo /viz dále/.

Těmito nálezy a zjištěními jsme se zdrželi v postupu naší práce, již jsme dokončovali druhý den, t.j. 14. 11.

Ten den se dostavila k nám komise, skládající se z p. min. rady dra Roubíka a 2 jiných pánů. Ta nám vytkla, že nemáme úřední povolení:

1. Ke vstupu na Lemberk,
2. k odvozu knihovny,
3. k odvozu neúředního majetku.
4. Že jsme pořízeným výběrem knih rozbili celek knihovny.

Jelikož oni 2 páni, doprovázející p. min. radu dra Roubíka, jednali tak rozčileně, že jednání nemělo klidný úřední průběh a nám bylo naznačeno, že kdybychom byli ony věci /neúřední/ převezli do Prahy, byli bychom pokládáni za „Zlatokopy“ a jako s takovými bylo by s námi jednáno.

Proto za klidného jednání s p. min. radou drem Roubíkem uposlechli jsme jeho rady a onen neúřední majetek jsme ponechali na Lemberku. Při průběhu tohoto jednání byly oněmi 2 pány proneseny následující výtky a výroky:

1. Tento náš převoz je posledním převozem, neboť je důkazem nedokonalé organizace a zbytečným plýtváním pohonnými látkami.

2. Knihovna bude převezena do Liberce, tam uspořádána a teprve podle tam pořízeného seznamu mohou být jednotlivé publikace vyžadovány.
3. V první místnosti prý byla bedna převázaná drátem. Byli jsme ostře dotazováni, kde je.
4. Ze skříně byla strhnuta cedulka s označením A.f.V. Byli jsme ostře dotazováni, kdo z nás ji strhl.
5. V této skříně byla „hromada“ klobouků.
6. Bylo poukazováno i na několik obrázků, jež prý chceme také odvézt. Toto bylo proneseno již takovým tónem, který v nás nutně musil vzbudit dojem, že chceme tyto obrázky převézt pro sebe, t.j. je zciziti.

Pro průběh tohoto jednání nutno pro nás vzít následující okolnosti:

Pracovali jsme na Lemberku druhý den v chladných a nevytopených místnostech. Druhý pracovní den jsme očekávali příjezd auta během dopoledne. Abychom urychlili převoz, sami jsme snesli těžké balíky knih a jiné dolů do přízemí. Jelikož jsme počítali s tím, že na poledne budeme již obědvati v Jablonném pod Ještědem, nezasobili jsme se na cestu jídlem. Práce přes poledne bez jídla, nejistota, zda auto přijede či neprijede; to vše vyžadovalo značného napětí, tím spíše, že situace na Lemberku byla v podstatě jiná, než jsme byli původně informováni.

Byli jsme značně hlasitými výtkami oněch 2 pánů přímo bombardováni. Protože takovémuto ovzduší nejsme zvyklí, byli jsme jím překvapeni do té míry, že jsme nekladli žádný odpor. Další projednání celé této záležitosti jsme mlčky přenechali na svého představeného p. dra Böhma.

Prohlašujeme, že:

1. V 1. ani ve 2. místnosti jsme žádnou bednu převázanou drátem nenašli. Také žádná bedna námi zjištěná nenesla žádných stop po převázání drátem.
2. Ze skříně jsme ceduli nestrhli. Podle seznamu bylo pro nás nad slunce jasné, že skříně byla stejně majetkem A.f.V. v Teplicích.
3. Ve skříně jsme žádný klobouk, natož pak „hromadu“ klobouků nenašli.
4. Při prohlídce beden /Schroller a Hossner/ jsme našli více obrázků, podle našeho laického dobrozdání zcela tuctové zboží. Je pravdou, že bychom byli obrázky převezli, ale až při některé z dalších jízd. Stejně bychom je předali jako ostatní k posouzení, jde-li o umělecky hodnotnou věc či brak.

Převoz jsme považovali výhradně za otázku technickou a náš postup podle směrnic, jež jsme měli po ruce, byl podle našeho přesvědčení zcela správný. Narazili-li jsme při výkonu naší práce na majetek neúřední, řídili jsme se těmito hledisky:

1. Náš pracovní čas a pobyt na Lemberku je časově vymezen dobou příjezdu auta. Aby převoz měl rychlý průběh, nemůžeme se zdržovat nějakými hlášeními jiným úřadům. To se provede až po příjezdu do Prahy. Hlavní je, že bude rychle splněn účel tohoto hlášení.
2. Protože jest zjevno, že bedny i skříně byly již alespoň jednou otevřeny, část obsahu z nich vyňata a již tam nevrácena – je pravděpodobné, že se tak může dít i po našem odjezdu. Jelikož podobný čin by pak mohl být přičítán nám, bude lepší námi prováděný postup.
3. Otvírali-li skříně a bedny úřední činitelé /a to je u skříně více než jasné, viz případ s klobouky/, měly jimi být zapečetěny či jinak úředně zajištěny, anebo alespoň neúřední majetek měl být oddělen od úředního.
4. Tím že tato komise nám zakázala převoz neúředního majetku, jsme zbaveni jakékoliv zodpovědnosti v tomto směru.

Dotyčná komise nám pak povolila převoz úředního majetku, ale doporučila nám, aby tento převoz se dal za přítomnosti a kontroly zástupce MNV v Lemberku a SNB. Po jejich odchodu odebrali jsme se na lesní správu, kde jsme zastihli příslušníka SNB, náhodou tam dlícího. Po dostavení se zástupce MNV v Lemberku odebrali jsme se na zámek. Auto přijelo již téměř za tmy, když již zástupce MNV odešel, takže převoz se dál jen za přítomnosti zástupce SNB.

Výtkami zmíněné komise jsme byli překvapeni a dotčeni do té míry, že žádáme, aby bylo výslovně konstatováno, zda a do jaké míry byla za postupu a naší práce překročena platná ustanovení a pověření, nám do té doby neznáma, aby na nás nezůstalo podezření z nečestného jednání.

Ku konci podáváme seznam převezeného materiálu:

3 knihovní skříně, 1 registratura, 1 stolní stativ, 1 promítací stěna v krabici a výběr knih podle přiloženého seznamu.

Ant. Knor

Kabát Josef

František Málek

LITERATURA

Anonymus 1939: Gauarbeitsgemeinschaft für Vorgeschichte der NSDAP. im Sudetengau gegründet, Germanen-Erbe 4, 287–288.

Anonymus 1939–40: Liste der Kreispfleger für Vorgeschichte im Sudetengau, Sudeta – Neue Folge 1, 123.

Anonymus 1940a: Sudetenmedaille für Landesleiter Dr. Schroller, Germanen-Erbe 5, 63.

Anonymus 1940b: Kommission für Vorgeschichte im Sudetengau, Germanen-Erbe 5, 190.

Anonymus 1940c: Zprávy osobní, Zprávy památkové péče 4, 110–111.

Anonymus 1941: Tagung der Kreispfleger für Vorgeschichte des Sudetengaus, Germanen-Erbe 6, 60–61.

- Blažek, J. 2000: Archeologie v okupovaném pohraničí 1938–1945. In: Z. Radvanovský (ed.), *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945* 5. Ústí nad Labem, 137–155.
- Blažek, J. 2006: První profesura pravěké archeologie na Německé universitě v Praze. In: J. Hlavová – M. Sýkora (eds.), *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1998–2002*. Tomáši Velímskému k šedesátinám. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 14. Most, 231–238.
- Blažek, J. 2008: Tři skříně a jeden stůl. Konec německé archeologie v severozápadních Čechách. In: E. Černá – J. Kuljavceva Hlavová (eds.), *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003–2007*. Sborník k životnímu jubileu Zdeňka Smrže. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 15. Most, 433–438.
- Blažek, J. – Lainová, K. 2001: Nařízení Amt für Vorgeschichte. Prameny k dějinám archeologie v severozápadních Čechách I. Most.
- Blažek, J. – Lutovská, P. 2002: Prameny k dějinám archeologické památkové péče. Vládní nařízení o archeologické památkové péči z roku 1941, *Archeologie ve středních Čechách* 6, 617–639.
- Bodenbach, H. J. 2005: Dr. Hermann Schroller (1900–1959). *Archäologe und Apotheker, Die Kunde – Neue Folge* 56, 191–218.
- Borkovský, I. 1940: Staroslovanská keramika ve střední Evropě. Studie k počátkům slovanské kultury. Praha.
- Budinská, J. 1972: Dějiny teplického muzea. Monografické studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích – svazek 8. Teplice.
- Čapka, F. – Slezák, L. – Vaculík, J. 2005: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno.
- Freising, H. 1940: Neue Funde aus dem Ostsudetenland, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 16, 22–25.
- Glott, J. 1941–42: Arbeitsbericht des Amtes für Vorgeschichte vom 1. I. 41 – 30. IX. 41, *Sudeta – Neue Folge* 2, 1–6.
- Hiemesch, V. 1941–42: Vorarbeiten für einen vorgeschichtlichen Burgenatlas des Sudetengaus, *Sudeta – Neue Folge* 2, 127–133.
- Hiemesch, V. 1943: Mit Meßband und Spaten. Ein Handbüchlein für die Mitarbeiter der Vor- und Frühgeschichtsforschung. Reichenberg.
- Hlava, M. 2007: Laténské osídlení Uničovska. In: *Pravěk – Supplementum* 17. Brno, 87–171.
- Hlava, M. 2017: Jaroslav Böhm a Lothar Zötz. Kapitola z dějin Státního archeologického ústavu, *Archeologie ve středních Čechách* 21, 17–45.
- Hlava, M. – Kostka, M. 2014: Archeologické výzkumy Muzea hlavního města Prahy a jejich proměny, *Archaeologica Pragensia* 22, 235–260.
- Jech, K. – Kaplan, K. red. 2002: Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Brno.
- Josefovičová, M. 2014: Německé vědecké instituce v Liberci 1923–1945. Od vlastivědy k nacistickému „bádání o zemi a lidu“. Práce z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR – řada D, svazek 5. Praha.
- Kalábková, P. – Hlava, M. – Šlězár, P. 2015: Příběhy uničovské archeologie. Uničov.
- Kural, V. – Radvanovský, Z. a kol. 2002: „Sudety“ pod hákovým křížem. Ústí nad Labem.
- Ludvíková, L. – Hlava, M. 2014: Knihovna Oddělení archeologických sbírek Muzea hlavního města Prahy, *Archaeologica Pragensia* 22, 261–278.
- Lutovská, P. – Lutovský, M. 2002: Kapitola z dějin výzkumu raně středověkých hradišť, *Archeologie ve středních Čechách* 6, 541–544.
- Neustupný, J. 1946a: Musea v českém pohraničí, *Obzor prehistorický* 13, 79–81.
- Neustupný, J. 1946b: Národní museum a musea v českém pohraničí, *Časopis Národního muzea – oddíl duchovědný* 105, 108–111.
- Osterloh, U. 2010: Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938–1945. Praha.
- Raschke, G. 1941: Tätigkeitsbericht des Staatlichen Vertrauensmannes für die kulturgeschichtlichen Bodenaltertümer des Regierungsbezirkes Oppeln und Kattowitz, Provinz Schlesien. Berichtszeit vom 1. Januar 1940 bis zum 31. Dezember 1940, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 17, 11–15.
- Schroller, H. 1939–40: Arbeitsbericht des Amtes für Vorgeschichte vom 15. I. 1939 bis 31. XII. 1940, *Sudeta – Neue Folge* 1, 4–12.
- Schroller, H. 1940: Bericht des Landespflegers der Bodenaltertümer im Sudetengau über die Tätigkeit vom 15. I. 1939 bis 15. I. 1940, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 16, 15–21.
- Schubert, J. 1939–40: Körperbestattung in Wohngruben nordischer Kultur, *Sudeta – Neue Folge* 1, 25–28.
- Sklenář, K. 2011: Vývoj péče o archeologické památky v českých zemích do roku 1989. Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historická 65. Praha.
- Sklenář, K. 2014: Pravěká a raně středověká archeologie v dějinách Národního muzea. *Fontes Archaeologici Pragenses – Volumen* 40. Pragae.
- Spurný, V. 1975: Nálezový archiv Archeologického ústavu ČSAV v Praze. In: *Vývoj archeologie v Čechách a na Moravě 1919–1968*. Doba slovanská – středověk – speciální odvětví. Archeologické studijní materiály

10/2. Praha, 150–158.

Špět, J. 1982: Muzea v českém pohraničí a Národní muzeum v letech 1945–1949, *Časopis Národního muzea v Praze – řada historická* 151, 208–217.

Turek, J. 2007: Česká archeologie v době Protektorátu ve vzpomínkách Václava Spurného, *Archeologie ve středních Čechách* 11, 819–825.

Výborná, M. – Havránek, J. – Kučera, K. 1965: Disertace pražské university II. 1882–1945. Sbírká pramenů a příruček k dějinám University Karlovy 3. Praha.

Wiedemann, A. 2016: „Pojď s námi budovat pohraničí!“ Osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952. Praha.

Zimmermann, V. 2001: Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945). Praha.

Zotz, L. – von Richthofen, B. 1940: Ist Böhmen-Mähren die Urheimat der Tschechen? Leipzig.

Auflösung des Amtes für Vorgeschichte. Ein Kapitel aus der Geschichte des Staatlichen Archäologischen Instituts

Das Amt für Vorgeschichte im Reichsgau Sudetenland entstand im Sommer 1939 in Liberec/Reichenberg. Seit dem Jahre 1940 befand sich sein Sitz in Teplice-Šanov/Teplitz-Schönau in Nordwestböhmen. Es sollte auf dem Gebiet der neuen Reichsgau die Prinzipien und Regeln der archäologischen Denkmalpflege nach einem in mehreren Ländern des Deutschen Reichs bewährten Modell einführen. Das Amt für Vorgeschichte war eine professionelle archäologische Institution mit den standardmäßigen amtlichen Verfahren, mit der systematischen Datenaufnahme über die archäologischen Fundstellen und Terrainforschungen, mit der gezielt aufgebauten Fachbibliothek, den Karteien oder dem Photoarchiv; bei der Durchführung der Terrainforschungen wurden die modernen Methoden der Dokumentation und Ausgrabung angewandt (*Abb. 1–4*).

In der tschechischen archäologischen Literatur wurde dem Amt für Vorgeschichte bisher nur ziemlich wenig Aufmerksamkeit gewidmet (*Blažek 2000*, 138–140, 151–152; derselbe 2008; *Blažek – Lainová 2001*; *Sklenář 2011*, 53–54, obr. 46), die zudem noch auf die Gründungsjahre 1939–1940 konzentriert wurde. Das gemeinsame Merkmal der wenigen Erwähnungen über die Aktivitäten des Amtes für Vorgeschichte in der zweiten Hälfte der Kriegsjahre bildet die Vorstellung eines Verfalls, bzw. einer starken Einschränkung seiner Tätigkeit im Zusammenhang mit der Einberufung der (männlichen) Angestellten in die Wehrmacht. Das Amt für Vorgeschichte war jedoch in Wirklichkeit ziemlich aktiv bis zum Frühling 1945, obwohl sich der Schwerpunkt seiner Tätigkeit allmählich geändert hat (*Beilage 1–2*). Das männliche Personal (einschließlich der Fachkräfte) wurde durch Frauen ersetzt, und zwar in dem Maße, das zum Beispiel die tschechische Archäologie erst einige Jahre nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges erreichte.

Unmittelbar nach dem Kriegsende übernahm die Verwaltung des Amtes für Vorgeschichte das Staatliche Archäologische Institut. Sein Direktor Jaroslav Böhm entschied sich wahrscheinlich noch vor dem Kriegsende (spätestens aber in den Sommermonaten des Jahres 1945), das Amt für Vorgeschichte aufzulösen – als Zweigstelle des Staatlichen Archäologischen Instituts existierte zwar bis zur Jahresmitte 1946, doch wenigstens seit Juli 1945 neigte sich einer gezielten Liquidation entgegen. Aus der detaillierten Rekonstruktion der Ereignisse der Jahre 1945–1947 (siehe auch *Beilage 3–4*) geht deutlich die zielbewusste Bemühung Böhms hervor, sämtliche Einrichtungen des Amtes für Vorgeschichte in der Wendezeit möglichst schnell und mit möglichst kleinsten Verlusten zu übernehmen und sie dadurch vor der Vernichtung zu retten. Und seine Bemühung war erfolgreich.

Zum Zentrum der archäologischen Tätigkeit in der nordwestböhmisches Region sollte nach den Vorstellungen von Jaroslav Böhm das Museum von Teplice/Teplitz werden, doch seine Bemühungen in dieser Richtung sind fehlgeschlagen. Niemand konnte damals ahnen, dass sich einige Jahre später die Umstände ändern und im Jahre 1953 die Expositur des Staatlichen Archäologischen Instituts in der nordwestböhmisches Stadt Most/Brüx entstehen wird.

(Deutsch von Jana Kličová)

Abb. 1. Anna-Marie Hořner bei der Ausgrabung in Lanškroun/Landskron im Jahre 1940

Abb. 2. Teilnehmer an einem Sonderlehrgang für Vorgeschichte, veranstaltet im Juni 1939 in Žatec/Saaz

Abb. 3. Die Ausgrabung in Brničko/Pirnik bei Uničov/Mährisch-Neustadt im Sommer 1940 – links Mizzi Maneth, zweiter von links Hermann Schroller

Abb. 4. Moderne Methoden der archäologischen Terrainforschung in der Praxis – Roswitha Giesecke vom Amt für Vorgeschichte beim Abnehmen eines Lackprofils in einem der Objekte in Stránce/Stranitz im Jahre 1942